

Parlamentų ir teisminių institucijų indėlis į pagrindinių teisių apsaugą: glaudesnio sąryšio link

Guillaume Tusseau

Paryžiaus politologijos instituto Teisės mokykla

Sciences Po Law School (Paris, France)

guillaume.tusseau@sciencespo.fr

Santrauka. Dabartiniame konstitucionalizme ginti pagrindines teises nuo daugumos despotizmo pirmiausia buvo patikėta teisėjams, vėliau – ir nepriklausomoms institucijoms. Tačiau pastaruoju metu į šią veiklą vėl įsitraukia parlamentai, čia atlikę nepamirštamą istorinį vaidmenį; jų gebėjimai prilygsta atitinkamiems teisminių institucijų gebėjimams. Tarptautiniu mastu augant politiniam sąmoningumui, atgijo parlamentų, parlamentarų ir parlamentų tarnybų domėjimasis šia tema, o pagrindinių teisių apsauga tapo bendra atsakomybe. Įstatymų priėmimas, vykdomosios valdžios kontrolė, biudžeto tvirtinimas, svarstytinų pasiūlymų, ataskaitų teikimas, tyrimas – visos šios tradicinės parlamentų funkcijos gali prisidėti prie teisių apsaugos. Tokia apsauga savotiškai nuspalvina kasdienę asamblėjų veiklą dėl piliečių politinių teisių įgyvendinimo. Esama ir iniciatyvesnio požiūrio: siekiant išskirti šią autentišką parlamento misiją, steigiami specializuoti instituciniai dariniai (pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės Jungtinis žmogaus teisių komitetas). Ar tai iš tiesų padeda formuoti bendrą tarpinstitucinę jautrumo pagrindinėms teisėms kultūrą, empiriniu lygmeniu diskutuotina.

Reikšminiai žodžiai: pagrindinės teisės, *ad hoc* komitetas, konstitucinė kultūra, teisinis ir politinis konstitucionalizmas.

Contribution of Parliaments and Judicial Institutions into the Protection of Fundamental Rights: Towards a Closer Link

Abstract. In contemporary constitutionalism, judges and, afterwards, independent institutions, have been entrusted with the protection of fundamental rights against the tyranny of majorities. However, parliaments, which have a historical role in this respect that cannot be forgotten and institutional abilities that can compete with those of judges, have recently stepped in again. International consciousness-raising has helped revive this concern among parliaments, parliamentarians and parliamentary staff, and make the protection of fundamental rights a shared responsibility. Traditional parliamentary functions – passing bills, controlling the executive, adopting the budget, tabling a motion, investigating, reporting, etc. – can all contribute to the protection of fundamental rights. The latter ‘colour’ the daily operations of political assemblies that are the expression of the citizens’ political rights. More proactively, specific institutional devices, among which the creation of specialised committees like the United Kingdom Joint Committee on Human Rights, can be designed to single out the parliament’s original mission. Whether this truly helps develop a shared interinstitutional culture of sensitiveness to fundamental rights is empirically debatable.

Keywords: fundamental rights, *ad hoc* committee, constitutional culture, legal and political constitutionalism.

Received: 14 / 09 / 2021. **Accepted:** 18 / 10 / 2021

Copyright © Guillaume Tusseau 2021. Copyright © Tomas Auškalnis (translation from English to Lithuanian) 2021. Published by Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Vertindami ilgalaikę šiuolaikinio konstitucionalizmo perspektyvą, šiek tiek supaprastindami, parlamentų ir pagrindinių teisių sąryšį galėtume apibūdinti kaip slinktį tarp susižavėjimo ir antipatijos. Kai dėl Amerikos ir Prancūzijos revoliucijų įtakos susiformavo tai, kas dabar sudaro Vakarų politinių visuomenių pagrindą, išryškėjo du priešingi požiūriai. Pirmas remiasi negatyvia „karaliaus parlamente“ patirtimi ir iš pat pradžių reiškė nepasitikimą politinių asamblėjų gebėjimu užtikrinti anglosaksiškąsias laisves, o antras tokias asamblėjas, kai jos atstovauja savo rinkėjams, laikė svarbiomis teisių ir laisvių skatintojomis. Todėl (kaip dabar paprastai interpretuojama), viena vertus, Jungtinėse Valstijose gana greitai atsirado teisminė kontrolė; antra vertus, per vėlesnius pusantro šimto metų tokiai kontrolei buvo neįmanoma atsirasti Prancūzijoje.

Ši priešprieša išnyko, kai aukščiausiu šalies įstatymu (JAV Konstitucijos VI straipsnis) imta laikyti konstitucijas, valdžios institucijoms (ypač įstatymų leidėjams) nustatančias teismų aprobuotas funkcijas. Galių pasiskirstymą apibrėžianti konstitucijų tekstų „organiškoji“ dalis būdavo papildoma laikui bėgant vis išsamesne „dogmatiškąja“ dalimi, iš esmės skirta „pagrindinėms teisėms“¹, kurios *lato sensu* suprantamos kaip asmenims, grupėms ir kitokiems subjektams teikiamos teisinės prerogatyvos (2008 m. Ekvadoro Konstitucija, įteisinusi „Pacha Mama“ teises) ir kurios *hic et nunc* laikomos esančiomis kritinės aksiologinės svarbos. Kiekybinė ir kokybinė šio „dogmatiškojo“ konstitucijos turinio svarba labai išaugo, ir tai smarkiai paveikė konstitucijų „organiškąją“ dalį. Neabejotina, kad įgyvendinti pagrindines teises rinkėjų yra įpareigoti teisėjai ir ypač konstituciniai teisėjai². Neseniai šiai sričiai, be viršnacionalinių teisminių institucijų, daug dėmesio ėmė skirti įvairios ombudsmeno ir kitokios nepriklausomos institucijos: *Défenseur du peuple*, *Avocat du peuple*, *Commissaire aux droits de l'homme*, *Défenseur des droits*, *Contraloria general del Estado* ir kt.³; tai dar labiau atskyrė politines atstovaujančiąsias asamblėjas nuo vieno iš jų istorinių vaidmenų.

Parlamentai netiesiogiai laikomi institucijomis, galinčiomis kelti grėsmę pagrindinėms teisėms arba net visada pasirengusiomis jas ne apsaugoti, o pažeisti. Jie valdomi išrinktų politinių jėgų, todėl atrodo linkę nesipriešinti „daugumos despotizmui“⁴. Todėl atrodytų išmintinga apsaugoti esminius politinės bendruomenės įsipareigojimus nuo šališkumo sąlygojamų vaidų, netgi iš naujo apibrėžiant demokratiją: ne kaip daugumos viršenybės užtikrinimą, o kaip parlamentams priskirtą atstovavimą esmei dimensijai, kurią sudaro žmogaus teisės, galių atskirtis, teisingumo institucijų nepriklausomumas, teisinė valstybė ir kt.⁵

¹ Žr., pavyzdžiui: Peces-Barba Martínez, G. *Théorie générale des droits fondamentaux*, trad. fr. I. A. Pelé. Paris: LGDJ, 2004; Pfersmann, O. *Esquisse d'une théorie des droits fondamentaux en tant qu'objets juridiques*. In: *Droit des libertés fondamentales*, 7e éd. / dir. L. Favoreu. Paris: Dalloz, 2015, p. 63–114.

² Plg., žr. *Sistemi e modelli di giustizia costituzionale* / a cura di L. Mezzetti. Padova: Cedam, 2009; *Sistemi e modelli di giustizia costituzionale*, t. II / a cura di L. Mezzetti. Padova: Cedam, 2012; Pegoraro, L. *Giustizia costituzionale comparata: Dai modelli ai sistemi*. Torino: Giappichelli, 2015.

³ Plačiau žr. Pegram, T. *Diffusion Across Political Systems: The Global Spread of National Human Rights Institutions*. *Human Rights Quarterly*, 2010, Vol. 32, No. 3, p. 729–760, taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/40784060>; Gil Rendón, R. *El ombudsman en el derecho constitucional comparado*. México: McGraw-Hill, 2002; Kucsko-Stadlmayer, G. *European Ombudsman-institutions: A Comparative Legal Analysis Regarding the Multifaceted Realisation of an Idea*. Wien, Austria and New York, USA: Springer, 2008.

⁴ Plg., žr. Mill, J. S. *On Liberty*. Kitchener: Batoche Books, [1860] 2001, p. 6–18.

⁵ Žr. visų pirma: Dworkin, R. *Constitutionalism and Democracy*. *European Journal of Philosophy*, 1995, Vol. 3, No. 1, p. 2–11, <https://doi.org/10.1111/j.1468-0378.1995.tb00035.x>; Dworkin, R. *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge: Harvard University Press, 1996; Barak, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton, NJ, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2006.

1. Iš naujo atrandant parlamentų vaidmenį pagrindinių teisių apsaugoje

1. 1. Suteisminto konstitucionalizmo ribos

Būtina plačiau pažvelgti į šių parlamentų ir pagrindinių teisių nesuderinamumą bei su tuo susijusį suteisminto konstitucionalizmo primatą⁶.

Richardas Bellamys teigia, jog konstitucinis griežtumas, apsaugantis konstitucines sistemas nuo paprasto įstatymo įtakos, pernelyg riboja visuomenės gebėjimą svarstyti. Tvirtinimas, kad bent oficialus tokio svarstymo modelis ir teisė dalyvauti jame turi būti griežtai reglamentuota, yra neteisingas, nes pats šis modelis ir pati ši teisė yra politinių debatų objektas⁷. Tokie debatai turi būti kuo atviresni, sudarantys sąlygas formuoti kolektyvinei teisingos socialinės tvarkos sampratai. Todėl, norint akcentuoti konstitucionalizmą ir su juo susijusią prieš mažoritarizmą nukreiptą teisminę garantiją, naudojama klaidinga argumentacija – taip siekiama iš politinių debatų eliminuoti ypač svarbias pagrindines teises arba galios apribojimą ir nenukrypti nuo įprasto konstitucionalizmo primato⁸. Ir, atvirkščiai, atsisakius griežtos konstitucijos kaip vienintelės pagrindinių teisių apsaugos priemonės idėjos, parlamentai automatiškai tampa svarbiais šios srities veikėjais.

Griežta konstitucija nebūtinai daro įtaką tapatybei institucijų, įpareigotų užtikrinti žmonių (konstitucinės) valios viršenybę atstovų (teisėkūrinės) valios atžvilgiu. Politinės institucijos, kaip ir teisėjai (nors nebūdamas jų įpareigotos) gali save laikyti turinčiomis teisę savaip interpretuoti konstituciją⁹. Be to, politinė ir konstitucinė sferos susipynusios. Konstituciniai teisėjai ir politiniai darbuotojai dažnai priklauso tai pačiai socialinei, ekonominei ir intelektinei koalicijai¹⁰, nes daugelis konstitucinių teisėjų yra darę politinę karjerą. Neteisinga būtų sakyti, kad pirmieji yra principų, teisių ir pagrindinių vertybių, objektyvumo bei proto atstovai, o antrieji priklauso materialinių ir kitokių interesų stovyklai. Esama puikių teisėjų ir beviltiškų teisėkūrininkų. Arba atvirkščiai. Kaip parodė vidiniai teismų veiklos tyrimai, parlamentai toli gražu nėra intrigų, derėjimosi ir protegavimo monopolininkai¹¹.

Kai kurie konstitucinių teisėjų sprendimai buvo pagrindinių teisių apsaugos pažangos varikliais. Pirmiausia minėtina byla „Brownas prieš Švietimo Tarybą“¹², susijusi su kova prieš rasizmą. Ne mažiau žinomos bylos „S prieš Makwanyane“¹³ (susijusi su mirties bausme), „Vyriausybė prieš Grootboom“ (teisė į gyvenamąją vietą)¹⁴, „Teisės į gydymą kampanija“¹⁵ (visos Pietų Afrikoje) ir kt. Nereikėtų pamiršti ir bylų „Dredas Scottas prieš Sandfordą“¹⁶ (vergovę ribojantis įstatymas prieštarauja konstitucijai, nes pažeidžia teisę į nuosavybę), „Lochneris prieš Njujorko Valstiją“¹⁷ (socialinės teisės aktai prieštarauja konstitucijai,

⁶ Plg. Tusseau, G. *Parlement et droits fondamentaux*. In: *Traité d'études parlementaires* / dir. O. Rozenberg, E. Thiers. Bruxelles: Bruylant, 2018, p. 219–272.

⁷ Žr. Bellamy, R. *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 178. Taip pat plg. Waldron, J. *A Right-Based Critique of Constitutional Rights*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1993, Vol. 13, No. 1, p. 39.

⁸ Plačiau žr. Bellamy, R. *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, p. 145–175.

⁹ Plačiau apie tai žr. Tusseau, G. *Enfrentar el panjudicialismo epistémico: la escotomización de formas políticas de control de constitucionalidad*. *Parlamento y constitución. Anuario*, 2017, No. 18, p. 9–53.

¹⁰ Plg. Dahl, R. A. *Decision-Making in a Democracy: The Supreme Court as a National Policy-Maker*. *Journal of Public Law*, 1957, Vol. 6, No. 2, p. 293.

¹¹ Žr., pavyzdžiui: *The Supreme Court in Conference, 1940–1985: The Private Discussions Behind Nearly 300 Supreme Court Decisions* / Eds. D. Dickson. Oxford, UK and New York, USA: Oxford University Press, 2001; Woodward, B.; Armstrong, S. *The Brethren: Inside the Supreme Court*. New York, USA and London, UK, Toronto, Canada, Sydney, Australia: Simon & Schuster Paperbacks, 2005; Lazarus, E. *Closed Chambers: The First Eyewitness Account of the Epic Struggles Inside the Supreme Court*. New York: Times Books, 1998; Schnapper, D. *Une sociologue au Conseil constitutionnel*. Paris: Gallimard, 2010, p. 273–309.

¹² United States Supreme Court, *Brown v. Board of Education*, 347 U.S. 483 (1954).

¹³ South African Constitutional Court, *S. v. Makwanyane and Another* (CCT3/94).

¹⁴ South African Constitutional Court, *Government of the Republic of South Africa and Others v. Grootboom and Others* (CCT11/00).

¹⁵ South African Constitutional Court, *Minister of Health and Others v. Treatment Action Campaign and Others (No 2)* (CCT8/02).

¹⁶ United States Supreme Court, *Dred Scott v. Sandford*, 60 U.S. 393 (1856).

¹⁷ United States Supreme Court, *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45 (1905).

nes pažeidžia sutarties laisvę), „Korematsu prieš Jungtines Valstijas“¹⁸ (stovyklų iš Japonijos kilusiems Amerikos piliečiams neprieštaravimas konstitucijai) Jungtinėse Valstijose, Venesuelos Teisingumo Tribunolo Konstitucinių Rūmų nutartis, sutrukdžiusi įgyvendinti Amerikos žmogaus teisių teismo nutartį¹⁹ ir t. t.

Be to, nors ir įtaigiais teisėjų žodžiais deklaruojamos, pagrindinės teisės iš tikrųjų ne visada veiksmingai įgyvendinamos. Geraldas N. Rosenbergas įrodė, kad JAV Pilietinių teisių komiteto įtaka tokioms sritims kaip pilietinės laisvės, abortai, moterų teisės, aplinkos apsauga, balsavimo lygybė, baudžiamasis procesas ir tos pačios lyties asmenų santuoka buvo labai ribota²⁰.

Politinės asamblėjos neabejotinai turi galimybių priimti atsakomybę už pagrindinių teisių apsaugą. Tai, kad jas paprastai sudaro daugiau narių negu teismus, leidžia manyti, jog jų žmogiškasis potencialas epistemiskai nevienalytis ir jų nutarimai labiau pagrįsti ir apsvarstyti iš įvairialypiškesnės ir su atstovavimu susijusios perspektyvos²¹. Todėl politinėse asamblėjose konstituciniai debatai dažnai nėra kiek nusi-
leidžia vykstantiems teismuose²².

1. 2. Informuotumo didinimas

Įvairios organizacijos inicijuoja veiklas, skirtas parlamentų, parlamentarų ir asamblėjų veikėjų geresniam savo, pagrindinių teisių gynėjų, misijos suvokimui²³. Pavyzdžiui, 2012 m. rugsėjo 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos aukšto lygio susitikimo deklaracijoje, skirtoje teisės viršenybei nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu, teigiama, kad skirtingos šalys „pripažįsta esminį parlamentų vaidmenį užtikrinant teisės viršenybę nacionaliniu lygmeniu ir palankiai vertina Jungtinių Tautų, šalių parlamentų ir Tarparlamentinės Sąjungos bendradarbiavimą“²⁴.

¹⁸ United States Supreme Court, *Korematsu v. United States*, 323 U.S. 214 (1944).

¹⁹ Venesuelos Aukščiausiojo Teisingumo Teismo 2011 m. spalio 17 d. byla Nr. 11–1130.

²⁰ Žr. Rosenberg, G. N. *The Hollow Hope: Can Courts Bring About Social Change? Second Edition*. Chicago, IL, USA and London, UK: The University of Chicago Press, 2008. Taip pat žr. Friedman, B. *The Will of the People: How Public Opinion Has Influenced the Supreme Court and Shaped the Meaning of the Constitution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009; Klarman, M. J. *From Jim Crow to Civil Rights: The Supreme Court and the Struggle for Racial Equality*. New York: Oxford University Press, 2004; Law, D. S. *Constitutions*. In: *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* / Eds. P. Cane, H. Kritzer. New York, USA and Oxford, UK: Oxford University Press, 2010, p. 375–398, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199542475.013.0017>; Chemerinski, E. *The Case Against the Supreme Court*. New York: Viking Books, 2014; Daly, T. G. *The Alchemists: Questioning Our Faith in Courts as Democracy-builders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

²¹ Plg., žr. Page, S. E. *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools, and Societies*. Princeton, N. J, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2007; Bellamy, R. *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, p. 31–35; Vermeule, A. *Law and the Limits of Reason*. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 1–23, 43, 78–79, 83–87, 123–162.

²² Detaliau žr. *Congress and the Constitution* / Eds. N. Devins, K. Whittington. Durham, NC and London, UK: Duke University Press, 2005; Vermeule, A. *Law and the Limits of Reason*; Christiano, T. *The Rule of the Many: Fundamental Issues in Democratic Theory*. Boulder, CO: Westview Press, 1996; Christiano, T. The Authority of Democracy. *Journal of Political Philosophy*, 2004, Vol. 12, No. 3, p. 266–290, <https://doi.org/10.1111/1/j.1467-9760.2004.00200.x>; Levinson, S. Constitutional Engagement “Outside the Courts” (and “Inside the Legislature”): Reflections on Professional Expertise and the Ability to Engage in Constitutional Interpretation. In: *The Least Examined Branch: Legislatures in the Modern State* / Eds. R. W. Bauman, T. Kahana. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 378–384, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511511035.019>.

²³ Žr. Chang, B.; Ramshaw, G. *Strengthening Parliamentary Capacity for the Protection and Realisation of Human Rights*. London: Westminster Foundation for Democracy, 2016, prieiga per internetą: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Strengthening%20parliamentary%20capacity%20for%20the%20protection%20and%20realisation%20of%20human%20rights.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10; *Background Paper on the Role of Parliaments in the Realisation and Protection of the Rule of Law and Human Rights, including the Contribution of Parliaments to the Work of the Human Rights Council and its Universal Periodic Review*. United Nations Human Rights Council, 2016, prieiga per internetą: https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/field/field_document/background_paper_for_unhrc_panel_discussion.pdf. Žiūrėta 2022-03-10; Chang, B. *Global Developments in the Role of Parliaments in the Protection and Promotion of Human Rights and the Rule of Law: An Emerging Consensus*. Swindon: Arts and Humanities Research Council, 2019, prieiga per internetą: https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/brian_chang_-_an_emerging_consensus.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

²⁴ *Declaration of the High-Level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels, 24 September 2012*. United Nations, General Assembly, 2012. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/high-level-meeting-on-the-rule-of-law-2012/>. Žiūrėta 2022-03-10.

2011 m. birželio 23 d. Europos Tarybos parlamentinė asamblėja priėmė rezoliuciją dėl nacionalinių parlamentų kaip žmogaus teisių Europoje garantų²⁵. Joje teigiama, kad:

Nacionalinių parlamentų vaidmuo šiame kontekste dažnai lieka nepastebėtas. Būtina ir toliau tirti jų galimybes šioje srityje. Jie yra labai svarbūs tarptautinių žmogaus teisių nuostatoms veiksmingai įgyvendinti nacionaliniu lygmeniu ir pareigą ginti žmogaus teises atlieka vykdydami teisėkūros veiklą (įskaitant įstatymų projektų vetavimą), dalyvaudami ratifikuojant tarptautines žmogaus teises sutartis, išklaudydami vykdomosios valdžios ataskaitas, bendradarbiaudami su savo šalių žmogaus teisių institucijomis ir skatindami skvarbios žmogaus teisių kultūros kūrimą.

Po metų priimtoje Braitono deklaracijoje akcentuojamas beprecedentis nacionalinių parlamentų vaidmuo. 2015 m. kovo 27 d. Briuselio deklaracijoje žengiama dar toliau – Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas paskelbtas teisėjų ir parlamentų „bendra atsakomybe“²⁶.

Kaip ir Tautų Sandraugos šalių parlamentai, teisių apsauga rūpinasi tarptautinio bendradarbiavimo organizacijos. Tarpparlamentinė Sąjunga renka informaciją apie įvairių parlamentų veiklą ir jos pagrindu teikia patarimų, galinčių patobulinti atstovaujančiųjų institucijų veiklą, įskaitant pagrindinių teisių apsaugą. Būtent tam skirtas, pavyzdžiui, „Geros praktikos vadovas“²⁷. Ši sąjunga įsteigė duomenų bazę PARLINE, skelbiančią specializuotas parlamentines įstaigas, ypač veikiančias pagrindinių teisių apsaugos srityje. Jau 1993 m. ji surengė tarpdisciplininį simpoziumą parlamentams kaip žmogaus teisių garantams²⁸. Jungtinių Tautų plėtros programos dalis buvo 2004 m. kovo 15–17 d. organizuotas seminaras „Parlamento kaip žmogaus teisių gynėjo stiprinimas: parlamentuose veikiančių žmogaus teisių įstaigų vaidmuo“²⁹.

Skatindami parlamentarus aktyviai domėtis šia tema (tai padėtų stiprinti gebėjimus, vadovautis sąžine ir didinti informuotumą), Tarpparlamentinė Sąjunga ir Jungtinių Tautų žmogaus teisių vyriausiasis komisaras paskelbė internetinį leidinį „Žmogaus teisės: parlamentaro vadovas“ (*Human Rights: Handbook for Parliamentarians*)³⁰. Ši knyga šviečiamoji, joje patariama, ką galėtų padaryti parlamentaras. Apibūdinamos tradicinės parlamentaro kompetencijos ir prieinama iki jo – visuomeninės minties kūrėjo – kompetencijos. Vestminsterio parlamentų ir demokratijos konsorciumas bei Tarptautinė advokatų

²⁵ *National Parliaments: Guarantors of Human Rights in Europe, Resolution 1823 (2011), 23rd June 2011, Council of Europe.* Parliamentary Assembly, 2011. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=18011&lang=en>. Žiūrėta 2022-03-10. Taip pat žr. Drzemczewski, A.; Lowis, J. The Work of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, P. Yowell, H. Hooper. Oxford, UK and Portland, Or, USA: Hart Publishing, 2015, p. 309–327.

²⁶ *Le rôle des parlements dans la mise en œuvre des normes de la CEDH: vue d'ensemble des structures et des mécanismes existants.* Conseil de l'Europe, Assemblée parlementaire, PPSD (2014) 22 rev., 8th September 2015. Prieiga per internetą: <http://website-pace.net/documents/10643/695436/20142110-PPSDNotefondstandardsCEDH-FR.pdf/b9269fd5-1d1e-43bd-9722-146f28e0b3c9>. Žiūrėta 2022-03-10. Taip pat žr. Donald, A.; Leach, P. The Role of Parliaments Following Judgments of the European Court of Human Rights. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 59–92; Donald, A.; Leach, P. *Parliaments and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2016, <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198734246.001.0001>.

²⁷ *Parlement et démocratie au Vingt-et-unième siècle: Guide des bonnes pratiques.* Genève: Union interparlementaire, 2006. Prieiga per internetą: http://www.ipu.org/PDF/publications/democracy_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10. Taip pat žr. Schwarz, I. The Work of the Inter-Parliamentary Union. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 329–338, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-016>.

²⁸ Žr. *Symposium interparlementaire, le parlement: Gardien des droits de l'homme, Budapest, 19th-22nd May 1993, Synthèse des débats.* Union interparlementaire, 1993. Prieiga per internetą: <http://www.ipu.org/splz-f/budapest.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.

²⁹ *Strengthening Parliament as a Guardian of Human Rights: The Role of Parliamentary Human Rights Bodies.* Seminar for Chairpersons and Members of Parliamentary Human Rights Bodies: Inter-Parliamentary Union, United Nations Development Programme: Organised by the Inter-Parliamentary Union and UNDP with the support of OHCHR. Geneva (Palais Wilson), 15th-17th March 2004. Prieiga per internetą: <http://archive.ipu.org/splz-e/hr04.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.

³⁰ *Human Rights and Parliaments: Handbook for Members and Staff.* The Westminster Consortium for Parliaments and Democracy, International Bar Association, 2011. Prieiga per internetą: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Human%20Rights%20and%20Parliaments.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.

asociacija išleido panašią knygą parlamentarams ir asamblėjų darbuotojams. Jame akcentuojama profesinių žinių svarba bei teisių konsultacijų ir empatiškų bei kvalifikuotų darbuotojų reikalingumas³¹.

Tokios iniciatyvos liudija norą skatinti parlamentus grįžti į pagrindinių teisių apsaugos sritį. Galimos dvi strategijos. Viena vertus, pagrindinės teisės tokios svarbios, kad jų apsauga turėtų būti akcentuojama visoje parlamentų ar asamblėjų veikloje. Kita vertus, esama požiūrio, jog dėl tos pačios priežasties būtina diferencijuoti asamblėjų funkcijas ir veiklą.

2. Pagrindinių teisių apsauga kaip bendrinė parlamento funkcija

2. 1. Tradicinių parlamento funkcijų įprasminimas iš naujo

Pagrindinės parlamentų funkcijos gali būti įprasminamos iš naujo taip, kad taptų teisių apsaugos priemonėmis.

Aukščiausiu lygmeniu parlamentai laikosi pagrindinių vertybių ir siekia apriboti kitų subjektų galias. Čia minėtini išskirtinės svarbos dokumentai 1628 m. Teisių peticija, 1679 m. „Habeas Corpus“, 1689 m. Teisių aktas, Virdžinijos teisių deklaracija, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisės ir kt.

Be to, parlamentinės institucijos (visiškai arba iš dalies) yra įgaliotos rinkėjų, todėl gali atstovauti jų teisėms. Parlamentas jau vien savo buvimu įkūnija pagrindines politines teises atstovavimą, svarstymą, pliuralizmą, dalyvavimą bei teisę balsuoti. Būtent tai turėjo galvoje Albertas V. Dicey's teigdamas, jog parlamento suverenumas yra esminis teisių apsaugos principas Jungtinėje Karalystėje³². Dviejų rūmų parlamento buvimas dažnai interpretuojamas kaip sąvaldumą skatinantis veiksnys, kai vadinamiesiems „aukštesniesiems rūmams“ suteikiamas specifinis teisių apsaugos vaidmuo³³.

Ir galiausiai parlamento veikla yra būtina pagrindinių teisių apsaugos sąlyga. Kalbant apie teisėkūros veiklą, tai atspindi įstatymo viršenybės koncepciją³⁴. Ji iš galių turinčio subjekto reikalauja išnaudoti kompetenciją ir niekada neleisti kištis kitoms institucijoms³⁵. Ispanijos Konstitucinis Teismas skelbia:

Įstatymo viršenybės principas būtina teisės viršenybės garantija, kurios pagrindinė paskirtis užtikrinti, kad piliečių laisvės ir teisės išimtinai priklausytų nuo išrinktųjų atstovų ir būtų apsaugotos nuo vykdomosios valdžios veiksmų³⁶.

Konstitucinė parlamento misija yra prisidėti prie pagrindinių teisių apsaugos įgyvendinimo, jos ribų nustatymo ir sisteminimo³⁷, o neveiklumo atveju parlamentui netgi turėtų būti reiškiamas nepasitikėjimas³⁸. Todėl savaime suprantama, jog parlamentas, būdamas kolektyvinis organas, domisi pagrindinėmis

³¹ Plačiau apie tai žr. Kunnath, G.; Patrick, A. The Work of the Westminster Foundation for Democracy. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 339–360, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-017>.

³² Dicey, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 8th ed. Indianapolis, IN: Liberty Fund, [1915] 1982, p. 268–273.

³³ Žr., pavyzdžiui: Hardy, J. *Le Sénat et les libertés publiques (1958–1981)*, Ph.D. Thesis: Science politique. Université Rennes I, 1985; Grangé, J.; Mastias, J. *Les secondes chambres du parlement en Europe occidentale*. Paris: Economica, 1987, p. 93–99.

³⁴ Pavyzdžiui, Ispanijos Konstitucijos 53 straipsnis nustato įstatymo viršenybę, taikomą II skyriuje išvardintoms teisėms ir laisvėms. Taip yra ir Čilėje (Konstitucijos 63 str.), Turkijoje (Konstitucijos 13 str.), Italijoje (Konstitucijos 13 str.), Vokietijoje (Konstitucijos 19 str.), JAV Niujorko Valstijoje (Konstitucijos 17 str.), Kroatijoje (Konstitucijos 16 str.).

³⁵ Žr. Guastini, R. Legge (riserva di). In: *Digesto delle discipline pubblicistiche*, 4^a ed. Torin: UTET, Vol. 9, 1994, p. 163–173.

³⁶ STC 83 / 1984.

³⁷ Apie juridiniams subjektams įstatymais nustatomus įsipareigojimus, žr. Vokietijos Konstitucijos 1.3 ir 20.3 str., Ispanijos Konstitucijos 53.1 str., Meksikos Konstitucijos 1 str., Turkijos Konstitucijos 11 str., Albanijos Konstitucijos 15 str.

³⁸ Žr. 1974 m. Jugoslavijos Konstitucijos 377 str., Ekvadoro Konstitucijos 436 str., Pietų Afrikos Respublikos Konstitucijos 167.4 str., Estijos konstitucinio nagrinėjimo procedūros įstatymo 15.1.2.1 skirsnis, Angolos Konstitucijos 288 str., Portugalijos Konstitucijos 283 str., Venesuelos Konstitucijos 336 str. Taip pat žr. Díaz Revorio, F. J. El control de constitucionalidad de las omisiones legislativas relativas en el derecho comparado europeo. *Revista española de derecho constitucional*, 2001, No. 61, p. 81–130, taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/24884176>; Fernández Rodríguez, J. J. *La inconstitucionalidad por omisión: Teoría general. Derecho comparado: Derecho español*. Madrid: Civitas, 1998; Carpio Marcos, E.; Eto Cruz, G. *El control de las omisiones inconstitucionales e ilegales en el derecho comparado*. México: Santiago de Querétaro, Fundap, 2004.

teisėmis. Pavyzdžiui, Prancūzijos atvejis, kai buvo priimti antiteroristiniai įstatymai arba paskelbta ir pratęsta nepaprastoji padėtis. Vokietijoje per debatus apie tos pačios lyties asmenų santuoką, kuriai Bundestagas buvo pritaręs 2017 m. vasarą³⁹, buvo svarstoma apie lygybės prieš įstatymą teisę. Kiek anksčiau Prancūzijoje tos pačios lyties asmenų santuokos įstatymas⁴⁰ irgi sukėlė svarstymus apie homoseksualių asmenų, vaikų, tėvų, porų, šeimų ir kitų subjektų teises⁴¹.

Parlamentai yra atlikę svarbų vaidmenį sankcijų teisių pažeidėjams taikymo srityje⁴². Tokia parlamento priežiūra nepaprastai svarbi. Ji įgyvendinama balsuojant dėl biudžeto ir jį svarstant – tai leidžia atsižvelgti į tai, ar prie teisių apsaugos prisidedama viešosiomis išlaidomis. Be to, parlamentinis režimas, atlikdamas vykdomosios valdžios kontrolę, gali vykdomąją valdžią patraukti atsakomybėn. Italijos dviejų rūmų parlamentas turi teisę pareikšti nepasitikėjimą vienam iš vyriausybės narių. Toks nepasitikėjimas, be kitų vyriausybės narių, yra buvęs pareikštas ir teisingumo ministrui už elgesį „nesuderinamą su teisėtvarkos, būtinos vykdant nepriklausomas teismines funkcijas, atkūrimu“⁴³.

Parlamento vidurinių lygmenį sudaro įvairūs subjektai, kurių nariai yra parlamentarai. Tai daugumą ir opoziciją sudarantys subjektai, skirtingų politinių pažiūrų išrinktųjų frakcijos, įvairius klausimus svarstantys komitetai, parlamentą administruojanti valdyba ir kt. Kiekvienas iš šių struktūrinių subjektų, atlikdamas funkcijas, gali rūpintis ir pagrindinių teisių apsauga⁴⁴.

Pagrindinių teisių apsaugai svarbiais dalykais dažnai užsiima tyrimo komitetai – kiek leidžia konstitucinė teisė ir parlamento taisyklės⁴⁵. 2018 ir 2019 metais Čilės Parlamento Deputatų Rūmų tyrimo komitetai domėjosi ginkluotųjų pajėgų valdymu ir administravimu, ligoninių administravimu, imigracija, prekyba žmonėmis, vietinėms tautoms priklausanti žemių administravimu, policijos pajėgų veikla, Sveikatos apsaugos ministerijos ŽIV politika, keleto projektų įtaka aplinkai ir kt. Tokių komitetų veiklos laukas yra tiek asmeninės, tiek kultūrinės pirmosios bei antrosios, netgi trečiosios kartos pilietinės, ekonominės, kultūrinės ir socialinės laisvės.

Tokia veikla užsiėmė ir Meksikos⁴⁶, Ispanijos⁴⁷ bei Peru⁴⁸ parlamentai. Dažnai tokiems komitetams, atliekantiems tyrimus, už kuriuos jie viešai atsiskaito, suteikiami svarbūs įgaliojimai. Pavyzdžiui, vadovaudamiesi įgaliojimais, kuriuos glaustai būtų galima nusakyti „reikalauti asmenų, dokumentų ir įrašų“⁴⁹, jie gali organizuoti klausymus, reikalauti, kad jiems būtų perduoti tam tikri dokumentai, reikalauti atlikti patikrinimus, vadovauti struktūrinėms pertvarkoms ir kt. Kai kurios konstitucijos jiems suteikia

³⁹ Žr. *Gesetz zur Einführung des Rechts auf Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts vom 20.07.2017*, *Bundesgesetzblatt, Teil I*, 2017, Nr. 52, 28.07.2017, p. 2787. Prieiga per internetą: <http://dipbt.bundestag.de/extrakt/ba/WP18/672/67236.html>. Žiūrėta 2022-03-10.

⁴⁰ 2013 m. gegužės 17 d. priimtas įstatymas Nr. 2013-404, įteisinęs tos pačios lyties asmenų santuoką; žr. JORF 2013 m. gegužės 18 d. Nr. 114, p. 8253.

⁴¹ Žr. 2013 m. sausio 29 d. vykusios antrosios sesijos išsamią ataskaitą: http://www.assemblee-nationale.fr/14/cri/2012-2013/20130118.asp#P424_75933. Žiūrėta 2022-03-10.

⁴² Žr., pavyzdžiui: Barbé, V. *Le rôle du Parlement dans la protection des droits fondamentaux: Etude comparative Allemagne, France, Royaume-Uni*. Paris: LGDJ, 2009.

⁴³ Sent. 7 / 1996.

⁴⁴ Plačiau apie tai žr. *L'opposition parlementaire / dir. O. Rozenberg, E. Thiers*. Paris: la Documentation française, 2013.

⁴⁵ Žr., pavyzdžiui: Prancūzijos Konstitucijos 76 str., „Prancūzijos deputatų kongreso darbo tvarkos taisyklių“ 51 skirsnis, „Ispanijos Senato darbo taisyklių“ 59 skirsnis, Vokietijos Konstitucijos 44 str., Austrijos Konstitucijos 53 str., Belgijos Konstitucijos 56 str., Danijos Konstitucijos 51 str., Islandijos Konstitucijos 39 str., Italijos Konstitucijos 82 str., Graikijos Konstitucijos 68 str., Portugalijos Konstitucijos 178 str., Brazilijos Konstitucijos 58.3 str., Bolivijos Konstitucijos 158.I.19 str., Meksikos Konstitucijos 93 str., Peru Konstitucijos 97 str., Urugvajaus Konstitucijos 120 str.

⁴⁶ Žr. Mora-Donatto, C. J. *Las comisiones parlamentarias de investigación como órganos de control político*. México: Cámara de diputados, LVII Legislatura, UNAM, 1998, taip pat prieiga per internetą: <http://ru.juridicas.unam.mx:80/xmlui/handle/123456789/9867>; Mora-Donatto, C. *Treinta años de investigaciones parlamentarias en México (1977–2007). ¿Qué investigaron los diputados federales?*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 2013, taip pat prieiga per internetą: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3607/13.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.

⁴⁷ Žr. García Mahamut, R. *Las comisiones parlamentarias de investigación en el derecho constitucional español*. Madrid: McGraw-Hill, 1996.

⁴⁸ <http://www.congreso.gob.pe/informescomisionesinvestigadoras>. Žiūrėta 2022-03-10.

⁴⁹ Taip pat Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir Jamaikoje.

įgaliojimus, prilygstančius teisminės institucijos galioms⁵⁰. Labai svarbu tai, kad jeigu tokie komitetai gali būti sudaromi mažumos iniciatyva⁵¹ arba netgi parlamento mažumos nutarimu⁵², jie gali būti išties svarbi pagrindinių teisių apsaugos priemonė⁵³.

Kai tam tikram politinės asamblėjos narių skaičiui⁵⁴ suteikiama teisė teikti paraišką konstituciniam teismui dėl politinės daugumos patvirtintų dokumentų, dažnai vienas iš tokios paraiškos pateikimo argumentų būna pagrindinių teisių gynimas nuo daugumos užmojų⁵⁵. Tam tikroms, ypač opozicijos arba politinės mažumos, grupėms suteikiamos privilegijos, ir tai, be kitų dalykų, leidžia joms ginti pagrindines teises. Tai įvairiu mastu leidžia joms daryti įtaką parlamento struktūrinių padalinių organizavimui, darbotvarkei, dalyvauti debatuose, užduoti klausimus vyriausybės nariams, reikalauti posėdžių nutraukimo ar neatidėliotino svarstymo ir kt.⁵⁶ Jungtinės Karalystės Bendruomenių Rūmų Reglamento 14 straipsnis nurodo, kad opozicijos reikalams skirtoms procedūroms būtina ne mažiau kaip 14 dienų. Nors kiekvienoje sesijoje pirmenybė teikiama vyriausybei,

Kiekvienoje sesijoje dvidešimt dienų skiriama opozicijai skirtoms procedūroms, septyniolika iš jų gali naudotis opozicijos vadovas ir trimis – antrosios pagal narių skaičių opozicijos vadovas; klausimai, pasirinkti svarstyti tomis dienomis, turi viršenybę vyriausybės reikalų atžvilgiu.

Žemiausiu lygmeniu jau vien buvimas politinės asamblėjos nariu kiekvienam parlamentarui garantuoja tam tikras teises. „Parlamentarų žmogaus teisių apsauga yra būtina sąlyga, suteikianti jiems galimybę ginti ir skatinti pagrindines teises savo šalyse“⁵⁷. Tarptautinė parlamentų sąjunga skelbia galimus tokių parlamentarų teisių pažeidimus⁵⁸. Šios sąjungos 2017 m. 200-osios sesijos metu priimti sprendimai buvo susiję su pažeidimais Venesueloje, Bangladeše, Kambodžoje, Malaizijoje, Maldyvuose, Mongolijoje ir Filipinuose. Parlamentarų žmogaus teisių komitetas nagrinėja pranešimus apie parlamentarų teisių pažeidimus, išklauso skundus, teikia rekomendacijas, organizuoja posėdžius ir

⁵⁰ Žr., pavyzdžiui: Brazilijos Konstitucijos 58 str. 3 par., Italijos Konstitucijos 82 str., Portugalijos Konstitucijos 178.5 str.

⁵¹ Žr., pavyzdžiui: Vokietijos Konstitucijos 44.1 str. (reikalaujantis 1 / 4 visų parlamento narių pritarimo), Brazilijos Konstitucijos 58 str. (reikalaujantis 1 / 3 visų Deputatų Rūmų arba Senato narių pritarimo), „Prancūzijos Nacionalinės Asamblėjos darbo tvarkos taisyklių“ 137 skirsnis ir „Prancūzijos Senato darbo tvarkos taisyklių“ 6 ir 11 skirsniai, „Prancūzijos deputatų kongreso darbo tvarkos taisyklių“ 52.1 str. (reikalaujantis dviejų parlamentinių grupių ir 1 / 5 visų deputatų pritarimo), „Ispanijos Senato darbo tvarkos taisyklių“ 59.1 skirsnis (reikalaujantis 25 skirtingoms grupėms priklausančių senatorių pritarimo), Graikijos Konstitucijos 68.2 str. (reikalaujantis 1 / 5 visų Rūmų narių pritarimo), Portugalijos Konstitucijos 178.4 str. (reikalaujantis 1 / 5 visų deputatų pritarimo).

⁵² Žr., pavyzdžiui: Vokietijos Konstitucijos 44.1 str. (reikalaujantis 1 / 4 visų parlamento narių pritarimo), Portugalijos Konstitucijos 178.4 str. (reikalaujantis 1 / 5 Rūmų narių pritarimo), Graikijos Konstitucijos 68.2 str. (reikalaujantis 2 / 5 Rūmų narių pritarimo, išskyrus gynybos srities užsienio politikos klausimais, kuriems būtinas absoliučios daugumos pritarimas).

⁵³ Taip pat žr. Freire, N. C. *Las comisiones parlamentarias de investigación en los ordenamientos latinoamericanos*. Santiago de Chile: Ril editores, 2017; Gil y Gil, L. *Las comisiones parlamentarias de investigación. Proyecto social: Revista de relaciones laborales*, 2000, No. 8, p. 147–162; Abreu Sacramento, J. P. *El control parlamentario a través de las comisiones de investigación. Cuestiones constitucionales. Revista mexicana de derecho constitucional*, 2008, No. 18, p. 3–38, <http://dx.doi.org/10.22201/ij.24484881e.2008.18.5826>.

⁵⁴ Dešimtadaliui (žr. Nigerijos Konstitucijos 131 str., Mianmaro Konstitucijos 326 str., Malio Konstitucijos 88 str., Gabono Konstitucijos 85 ir 88 str., Čado Konstitucijos 65 str.); penktadaliui (Bulgarijos Konstitucijos 150.1 str., Rusijos Konstitucijos 125.2 str., Albanijos Konstitucijos 49 str.); ketvirtadaliui (Vengrijos Konstitucijos 24.2 ir 24.5 str., Burundžio Konstitucijos 230 str., Peru Konstitucijos 203 str.), trečdaliui (Slovėnijos Konstitucijos 23a str., Meksikos Konstitucijos 105 str., Austrijos Konstitucijos 140.1 str., Pietų Afrikos Respublikos Konstitucijos 80 str.) ir kt.

⁵⁵ Plačiau žr. Mezzetti, L. *Giustizia costituzionale e opposizione parlamentare: Modelli europei a confronto*. Rimini: Maggioli, 1992; Montilla Martos, J. *Minoría política y Tribunal constitucional*. Madrid: Trotta, 2002.

⁵⁶ Plačiau žr. Serban, R. *Questioning Prime Ministers: A Survey of Procedures in 32 Parliamentary Democracies. The Constitution Unit Blog*, January 4, 2018. Prieiga per internetą: <https://constitution-unit.com/2018/01/04/questioning-prime-ministers-a-survey-of-procedures-in-32-parliamentary-democracies/>. Žiūrėta 2022-03-10.

⁵⁷ *Résolution instituant la procédure d'examen et de traitement de communications relatives à des violations des droits de l'homme dont sont victimes les parlementaires*. Conseil interparlementaire, Mexico, April 1976.

⁵⁸ Žr. *Décisions sur les cas de violation des droits de l'homme*. Union interparlementaire. Prieiga per internetą: <http://www.ipu.org/iss-f/hr-cases.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.

atlieka kontrolę. Jis netgi gali rekomenduoti pripažinti tokius pažeidimus padariusias valdžios institucijas kaltomis.

Apsaugos priemonės (pavyzdžiui, imunitetas) daro parlamentaro profesiją išskirtinę⁵⁹. Neatskaitomybė gina parlamentarą nuo baudžiamojo persekiojimo už išsakytą nuomonę, o neliečiamybė apdraudžia nuo prievartinių priemonių, išskyrus neliečiamybės panaikinimą, tai paprastai yra jo kolegų kompetencija. Argentinos Konstitucijos 68 straipsnis teigia:

Kongreso narys negali būti apkaltintas, tardomas ar persekiojamas už išreikštą nuomonę arba pasakytą kalbą einant įstatymų leidėjo pareigas.

69 straipsnyje sakoma:

Senatorius arba deputatas nuo išrinkimo dienos iki tarnybos nutraukimo negali būti suimamas, išskyrus kai užklumpamas in flagrante delicto nusikaltimą, už kurį gresia mirties bausmė, arba kitokį sunkų nusikaltimą; tokiu atveju atitinkamiems Rūmams pateikiama suvestinė ataskaita apie užfiksuotus faktus.

Tokios nuostatos yra daugelyje konstitucijų⁶⁰.

Parlamentarai gali ne tik teikti įstatymų projektus, siūlyti pataisas, dalyvauti svarstymuose, bendrauti su lobistais, dalyvauti demonstracijose ir tarptautinėse misijose, teikti ataskaitas, išsakyti pilietinę poziciją tam tikru klausimu ir t. t., bet ir užduoti su žmogaus teisėmis susijusius klausimus vyriausybei. Pavyzdžiui, Belgijoje deputatė Fatma Pehlivan Ministro Pirmininko pavaduotojo bei Užsienio ir Europos reikalų ministro klausinėjo apie situaciją Mianmare. Pasak jos, „Rohindžų etninė grupė nėra vienintelė genocido auka; kitos šalies šiaurėje gyvenančios etninės grupės taip pat kenčia nuo brutalių armijos atakų [...]. Esama įtikinamų įrodymų apie didelėje šalies teritorijoje eskaluojamą smurtą ir didelio masto žmogaus teisių pažeidimus“⁶¹. Ji pasidomėjo, ar vyriausybė žada imtis kokių veiksmų šiuo klausimu. 2017 metais rugsėjo 21 dieną klausimą ta pačia tema Airijos Respublikos Užsienio reikalų ir pramonės departamentui uždavė deputatas Paulas Murphy's⁶². Tą pačią dieną deputatas Maureeną O'Sullivaną to paties ministro paklausė apie migrantų situaciją Libijoje⁶³.

Kaip matome, pagrindinės teisės gali būti paprasčiausiai parlamento, jo struktūrinių subjektų ar parlamentarų veiklos paspalvinimas, nors kai kuriose valstybėse aktyviai siekiama, kad jos persmelktų visas parlamento veiklas.

⁵⁹ Apie tai žr. Van der Hulst, M. *Le mandat parlementaire: Etude comparative mondiale*. Genève: Union interparlementaire, 2000, p. 68–102; Puščă, B.; Puščă, A. *Le mandat parlementaire en Roumanie*. *Acta universitatis danubius. Juridica*, 2007, Vol. 3, No. 1, p. 11–21; Avril, P.; Gicquel, J.-E.; Gicquel, J. *Droit parlementaire*, 5e éd. Paris: LGDJ-Lextenso, 2014, p. 53–61; Abellán-García, G. Ángel, M. *El Estatuto de los Parlamentarios y los derechos fundamentales*. Madrid: Tecnos, 1992; Torres Muro, I. Los derechos de los parlamentarios. *Revista de derecho político*, 1998, No. 44, p. 257–281, <https://doi.org/10.5944/rdp.44.1998.8728>; *Parlementair recht en grondrechten: Le droit parlementaire et les droits fondamentaux* / dir. A. Rezsöházy, M. Van der Hulst. Brugge: Die Keure-La Charte, 2010.

⁶⁰ Žr., pavyzdžiui: Prancūzijos Konstitucijos 26 str., Rumunijos Konstitucijos 72 str., Čekijos Konstitucijos 27 str., Graikijos Konstitucijos 61 ir 62 str., Vokietijos Konstitucijos 46 str., Brazilijos Konstitucijos 53 str., Japonijos Konstitucijos 50 ir 51 str., Turkijos Konstitucijos 83 str.

⁶¹ Question n°1120 de madame la députée Fatma Pehlivan du 17 juillet 2017 (N.) au vice-premier ministre et ministre des Affaires étrangères et européennes, chargé de Beliris et des Institutions culturelles fédérales. In: *Chambre des représentants de Belgique, Questions et réponses écrites*, 4th September 2017, p. 258. Prieiga per internetą: <https://www.lachambre.be/QRVA/pdf/54/54K0129.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.

⁶² <http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/takes/dail2017092100020?opendocument#T00500>.

⁶³ <http://oireachtasdebates.oireachtas.ie/debates%20authoring/debateswebpack.nsf/takes/dail2017092100021?opendocument#U00250>.

2. 2. Naujasis Tautų Sandraugos konstitucionalizmas

1960 m. buvo priimta Kanados teisių deklaracija, davusi pradžią vienai iš išskirtiniausių sistemų⁶⁴. Šis jokios viršįstatyminės galios neturintis dokumentas įtvirtino tam tikrų teisių apsaugą. 2-as šio dokumento straipsnis numato, kad:

*Kiekvienas Kanados įstatymas, išskyrus kai tam tikrame Kanados Parlamento akte aiškiai nurodoma, jog jis veikia neatsižvelgiant į Kanados teisių deklaraciją, interpretuojamas ir taikomas taip, kad nepanaikintų, neapribotų ar nepažeistų šiame dokumente pripažįstamų ir skelbiamų teisių ir laisvių arba neįteisintų tokių teisių ir laisvių panaikinimo, apribojimo ar pažeidimo*⁶⁵.

Deklaracija, nepažeidžiant parlamento suvereniteto, siekiama užtikrinti, kad būtų atsižvelgiama į pagrindines teises, ir, jeigu būtina, jas riboti aiškiai ir sąmoningai. Be to, 3 straipsnyje teigiama:

*Teisingumo ministras, vadovaudamasis generalgubernatoriaus patvirtintomis taisyklėmis, išnagrinėja kiekvieną pagal Teisės priemonių akto nuostatas registruoti teikiamą Slaptosios tarybos pirmininkui teikiamą dokumentą ir kiekvieną Bendruomenių Rūmams ministro teikiamą įstatymo projektą ir taip įsitikina, kad jokia tokio dokumento ar įstatymo projekto nuostata neprieštarauja šios [deklaracijos] dalies paskirčiai ir nuostatomis, ir, esant pirmai galimybei, praneša apie tokį neatitikimą Bendruomenių Rūmams*⁶⁶.

Tokia sistema įpareigoja glaudžiai susijusius vyriausybės ir parlamento narius reguliariai atsižvelgti į įtaką dokumentų pagrindinėms teisėms priimant sprendimus.

Kanados teisių deklaracija inspiravo Naujosios Zelandijos teisių deklaraciją (1990), Australijos žmogaus teisių (parlamentinės stebėsenos) įstatymą (2011)⁶⁷ ir Didžiosios Britanijos žmogaus teisių įstatymą (1998). Pastarojo 19.1 straipsnyje teigiama:

Už įstatymo projektą atsakingas ministras prieš antrąkart svarstant įstatymo projektą bet kuriuose parlamento rūmuose privalo / (a) pareikšti, kad, jo manymu, įstatymo projekto nuostatos neprieštarauja Žmogaus teisių konvencijai („atitikimo patvirtinimas“) arba (b) pareikšti, kad, nors negalėdama patvirtinti atitikimo, vyriausybė norėtų, jog Rūmai tęstų įstatymo projekto svarstymą.

Pagal Didžiosios Britanijos teisę, įstatymo projektas turi būti svarstomas neatsižvelgiant į turinį ir į tai, ar jame paisoma pagrindinių teisių. Be to, už įstatymo projektą atsako ne teisingumo ministras ar generalinis prokuroras, o tekstą parengęs ministras.

Po Patriacijos ir priėmus viršįstatyminę galią turinčią Teisių ir laisvių chartiją, Kanadoje imta taikyti originalų metodą. Chartijos 33 skirsnyje sakoma:

(1) [...] Parlamentą arba provincijos įstatymų leidžiamasis organas atitinkamai parlamento arba provincijos įstatymų leidžiamojo organo priimame teisės akte gali aiškiai nustatyti, kad teisės aktas arba jo nuostata galioja neatsižvelgiant į šios chartijos 2 ir 7–15 nuostatas. / (2) [...] Teisės aktas

⁶⁴ Žr. Gardbaum, S. The New Commonwealth Model of Constitutionalism. *The American Journal of Comparative Law*, 2001, Vol. 49, No. 4, p. 719–720, <https://doi.org/10.2307/841055>.

⁶⁵ Cit. iš: Gardbaum, S. *The New Commonwealth Model of Constitutionalism*, p. 719.

⁶⁶ Cit. iš: Gardbaum, S. *The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice*. Cambridge, UK and New York, USA: Cambridge University Press, 2013, p. 99–100, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920806>.

⁶⁷ Plačiau žr. Williams, G. The Federal Parliament and the Protection of Human Rights. *Department of the Parliamentary Library, Information and Research Services*, Research Paper No. 20, 1998–1999; Evans, C.; Evans, S. Legislative Scrutiny Committees and Parliamentary Conceptions of Human Rights. *Public Law*, 2006, p. 785–806; Williams, G.; Burton, L. Australia's Parliamentary Scrutiny Act: An Exclusive Parliamentary Model of Rights Protection. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 257–277, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-012>.

arba jo nuostata, apie kurią, remiantis šiuo skirsniu teikiama deklaracija, galioja tik atsižvelgiant į deklaracijoje minimas šios chartijos nuostatas.

Taip įstatymų leidėjams pasidaro įmanoma *ex ante* arba *ex post* išvengti teisėjų.

Esant tokioms „negriežtom“ konstitucinės kontrolės formoms⁶⁸, veikiantieji subjektai, užuot įgydami išskirtinę teisę arba viršenybę spręsti dėl kokio nors tam tikrų institucijų prerogatyva esančio dalyko, kalbasi ir tariasi. Svarbu, kad parlamentinės ir teisminės institucijos ne tik rastų būdų prisidėti prie pagrindinių teisių apsaugos, bet ir atsižvelgtų į jų veiklai šioje srityje kylančias grėsmes. Svarbu ir tai, kad ir vienos, ir kitos institucijos integruotų pagrindinių teisių apsaugą į savo sprendimų priėmimo procesus bei perimtų vienos kitų patirtį ir siektų tam tikro bendro išsipareigojimo⁶⁹, suteikiančio joms žmogaus teisių raštingumo⁷⁰ ir galimybę geriau šias teises apginti.

Vietoj išvadų: parlamentų atsakomybės už pagrindinių teisių apsaugą apibrėžimas

Ad hoc parlamento komitetas

Užuot interpretavus kiekvienai parlamento veiklos sričiai būdingą „žmogaus teisių“ dimensiją kaip bendrinę funkciją, būtų pravartu šiai funkcijai suteikti organišką statusą. Puikiu tokį statusą atstovaujančio organo pavyzdžiu (nors toli gražu ne vieninteliu) galėtų būti Jungtinės Karalystės Jungtinis žmogaus teisių komitetas. Jo paskirtis priešintis labai išaugusiam teisminių institucijų vaidmeniui. Kitas pavyzdys – 1998 m. priimtas Žmogaus teisių įstatymas, šių teisių apsaugai suteikęs daugiainstitucinę dimensiją. Iš vykdomosios valdžios šis įstatymas reikalauja, jog ministrai užtikrintų savo projektų ir Europos žmogaus teisių konvencijos atitiktį ir išreikštų nuomonę šia tema. Iš teisėjų reikalaujama įstatymus interpretuoti taip, kad tai neprieštarautų konvencijai. Jei jie to padaryti negali, privalo pareikšti apie neatitikimą, tačiau neturi teisės priešintis jo įgyvendinimui (4 str.). Tai sudaro galimybę atlikti supaprastintą norminę procedūrą, kuria įstatymas modifikuojamas išleidžiant taisomąjį ministro įsakymą (10 str.). Minėtą Jungtinį žmogaus teisių komitetą (Bendruomenių Rūmų taisyklių 152B paragrafas), įkurtą 2001 m., sudaro 12 abiejų parlamento rūmų skiriamų narių ir teisės ekspertas; pirmas toks ekspertas buvo profesorius Davidas Feldmanas, jis daug nuveikė populiarindamas šią sistemą⁷¹. Komiteto sudėtis atspindi politinę rūmų struktūrą, nors, siekiant jo veiklai suteikti kuo daugiau tarppartiškumo arba netgi nepartiškumo, jo nariais neskiriami ministrai, partinių frakcijų drausmintojai ir opozicijos atstovai. Be taisomųjų įsakymų peržiūros, komiteto kompetencija yra „dalykai, susiję su žmogaus teisėmis Jungtinėje Karalystėje“. Todėl

komitetas turi teisę / (a) reikalauti asmenų, dokumentų ir įrašų, posėdžiauti neatsižvelgdamas į parlamento veiklos atidėjimą, keisti posėdžių vietą, nereguliariai teikti ataskaitas ir / (b) skirti profesionalius konsultantus, teikiančius lengvai negaunamą informaciją arba išaiškinančius sudėtingus dalykus komitetui deleguotuose dokumentuose.

⁶⁸ Detaliau apie šias formas: Tushnet, M. *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights in Comparative Constitutional Law*. Princeton, NJ, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2008; Gardbaum, S. *The New Commonwealth Model of Constitutionalism*, p. 707–760.

⁶⁹ Plg., žr. Kyritsis, D. *Shared Authority: Courts and Legislatures in Legal Theory*. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, <https://doi.org/10.5040/9781474201186>.

⁷⁰ Hunt, M. The Impact of the Human Rights Act on the Legislature: A Diminution of Democracy or a New Voice for Parliament. *European Human Rights Law Review*, 2010, Vol. 6, p. 607.

⁷¹ Žr. Feldman, D. Parliamentary Scrutiny of Legislation and Human Rights. *Public Law*, 2002, p. 323–348; Feldman, D. Can and Should Parliament Protect Human Rights?. *European Public Law*, 2004, Vol. 10, No. 4, p. 635–651; Feldman, D. Can and Should Parliament Protect Human Rights?. *European Public Law*, 2004, Vol. 10, No. 4, p. 635–651; Feldman, D. The Impact of Human Rights on the Legislative Process. *Statute Law Review*, 2004, Vol. 25, No. 2, p. 91–115; Feldman, D. Injecting Law into Politics and Politics into Law: Legislative and Judicial Perspectives on Constitutional Human Rights. *Common Law World Review*, 2005, Vol. 35, No. 2, p. 103–127.

Pasak Aileen Kavanagh, komiteto vaidmuo yra „veiksmingas, iniciatyvus ir interaktyvus“ (angl. *reactive, proactive and interactive*). Jis vienu metu siekia trijų tikslų: „gerinti teisių apsaugą, didinti vyriausybės atskaitomybę ir tobulinti teisės aktų svarstymą“⁷². Jo pagrindinis vaidmuo susijęs su teisėkūra, kurios turinį jis nagrinėja *ex ante* iš teisių apsaugos perspektyvos. Jei dokumentas kelia sunkumų, komitetas teikia pranešimą ir siūlo pataisas. Primygtinai reikalaujama vykdomąją valdžią pasiaiškinti, jis sudaro sąlygas vyriausybei būti geriau informuotai apie pačios veiksmus ir verčia ją pagrįsti savo argumentus. Taip vyriausybė verčiama daryti daugiau negu vien tik įrodinėti, kad tam tikras dokumentas atitinka konvenciją – projekto aiškinamojoje pastaboje ji glaudžiai išdėsto dokumento teikimo motyvus. Komitetas *ex post* išnagrinėja taikytino teisės akto įgyvendinimo sąlygas. Ypač daug dėmesio kreipiama į tai, kaip vyriausybė reaguoja į teismų pateiktas paraiškias apie neatitikimą; komitetas yra parengęs Reagavimo į teismų nutartis dėl žmogaus teisių gaires institucijoms. Atlikdamas bendresnę pareigą, komitetas periodiškai atlieka teminius tyrimus, pavyzdžiui, susijusius su mirtimis kalėjimuose, prekyba žmonėmis, kova prieš terorizmą, jų išvados kartais atsispindi parlamento debatuose. Vykdydamas funkcijas komitetas remiasi santykiais su lobistais, nevyriausybinėmis organizacijomis, ekspertais iš akademinės srities ir kt. Nuo 2017 metų jis laikosi prioritetiškumo racionaliai išdėstydamas savo darbo krūvį ir nagrinėja tik dokumentus, kuriais teikiami svarbūs pasiūlymai.

Galbūt sekdamas Jungtinės Karalystės pavyzdžiu, *ad hoc* institucijas yra įsteigusios ir kitos valstybės. Australijoje 2011 m. buvo įsteigtas Parlamento jungtinis žmogaus teisių komitetas, jį sudaro penki senatoriai ir trys Atstovų Rūmų nariai. Žmogaus teisėms skirtas komitetas veikia Pakistano parlamente. Vadovaujant šiai asamblėjai, buvo paskelbtas reikšmingas darbas, kuriame akcentuojamas politinių asamblėjų vaidmuo pagrindinių teisių apsaugai⁷³. Vokietijos Bundestage įkurtas Žmogaus teisių ir humanitarinės pagalbos komitetas. Šis tarppartinis komitetas vykdo labai svarbią veiklą: ne tik dalyvauja priimant įstatymus, bet ir rengia svarstymus ir išvykas, reikalauja informacijos iš vyriausybės, renka informaciją apie situaciją pasaulyje, skelbia tyrimus⁷⁴. Brazilijoje parlamento žmogaus teisių ir mažumų komitetas turi teisę tirti bet kurį įstatymo projektą ir teikti pranešimą tokį projektą nagrinėjančiam nuolatiniui komitetui, gali išklausti valdžios institucijų skundus (Deputatų Rūmų darbo tvarkos taisyklių 32.VIII straipsnis). Siekdamas populiarinti žmogaus teisių kultūrą, komitetas atlieka keletą strateginių veiklų, ypač susijusių su žmogaus teisių įtvirtinimu, rengia televizijos programą⁷⁵. Zambijos Nacionalinėje Asamblėjoje veikia Teisės reikalų, žmogaus teisių, nacionalinio vadovavimo, lyčių klausimų, valdymo ir vaikų reikalų komitetas. Pagal Nuolatinių nurodymų 157.2 skirsnį, jis turi teisę nagrinėti ir vertinti ministrų veiklą, vykdyti kruopščią kontrolę pasirinkta tema, teikti rekomendacijas viešosios politikos

⁷² Kavanagh, A. The Joint Committee on Human Rights: A Hybrid Breed of Constitutional Watchdog. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 120, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-006>.

⁷³ Žr. Khan, Z. *Consistent Parliamentary Cord: Fundamental Rights of the Citizens of Pakistan*. Islamabad: Senate of Pakistan, 2016.

⁷⁴ Žr. Ausschuss für Menschenrechte und humanitäre Hilfe. *Deutscher Bundestag*. Prieiga per internetą: https://www.bundestag.de/ausschuesse/a17_menschenrechte. Žiūrėta 2022-03-10. Taip pat žr. Bundestago Žmogaus teisių ir humanitarinės pagalbos komiteto nario Egono Jüttnerio pareiškimą: Jüttner, E. Instances parlementaires des droits de l'homme et institutions nationales des droits de l'homme: travailler ensemble pour promouvoir et protéger les droits de l'homme. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instaces parlentaires pour les droits de l'home: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 83–85. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

⁷⁵ Žr. Almeida, G. Présentation d'études de cas (Brésil) sur l'application des normes internationales des droits de l'homme au niveau national. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instaces parlentaires pour les droits de l'home: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 69–72. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10; Fantazzin, O. Présentation d'études de cas (Brésil) sur l'application des normes internationales des droits de l'homme au niveau national. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instaces parlentaires pour les droits de l'home: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 73–75. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

reformos klausimais⁷⁶. Pavyzdžiui, 2017 m. birželį komitetas paskelbė ataskaitą apie gavybos pramonės įtaką žmogaus teisėms⁷⁷.

Bendros kultūros link?

Specialūs komitetai suvokiami kaip priemonės, skatinančios formuoti daugelio institucijų pastangomis puoselėjamą bendrą kultūrą. Todėl kai kurių autorių darbuose netrūksta pagyrų tam tikroms institucijoms. Murray Hunt, Hayley J. Hooper ir Paul Yowell optimistiškai atsiliepia apie minėtą Jungtinės Karalystės komitetą⁷⁸. Jo veiklos rezultatais dažnai remiasi parlamentarai ir teismai. 2000–2005 metais fiksuoti 23 tokio rėmimosi atvejai, o 2005–2010 m. – jau 1006. Komiteto veiklos kokybę liudija tai, kad atsižvelgiama į jo pataisas ir radikalesnės teisėkūros plėtros rekomendacijas. Parlamentarai ne tik daugiau ar mažiau domisi komiteto veiklos rezultatais – juos cituoja, ginčija, pritaria, išsamiai apie juos diskutuoja – bet ir dažnai pasinaudoja empirine komiteto ataskaitų medžiaga arba jos pagrindu inicijuoja ilgalaikį dialogą apie kokią nors svarstomą priemonę. Į komiteto rekomendacijas atsižvelgia ir vyriausybė, sutikdama su tam tikro dokumento pataisomis arba sutikdama jį kitaip interpretuoti. Taip buvo, pavyzdžiui, 2005 m. Labdaros subjektų bilio atveju (religinių institucijų diskriminavimo išvengimas kitų subjektų atžvilgiu) arba 2005 m. Terorizmo bilio atveju (baudžiamosios atsakomybės už terorizmo garbinimą taikymo apribojimas). Vyriausybė tapo labiau pasirengusi aiškinti tam tikrus savo pasirinkimus, net jeigu jos ir komiteto nuomonės skiriasi (tapatybės kortelių įvedimo, Jungtinės Karalystės sienų bilio, Sveikatos ir socialinės apsaugos bilio atvejai). Pasitelkdamas turimus kontaktus ir rengdamas svarstymus, komitetas tapo platforma, suteikiančia galimybę nuomonę pareikšti atskirtį patiriančių politinės daugumos neišklausytų žmonių kategorijai. Visa tai leidžia pačiam parlamentui atsižvelgti į kontrmažoritarinę logiką, kuria labiausiai grindžiama su pagrindinėmis teisėmis susijusi teisėjų veikla, ir ją perimti.

Teisėjai labiau gerbia teisėkūros sprendimus, kuriuos jie suvokia kaip proceso, per kurį buvo atsižvelgta į tai, kaip jie patys supranta teises, išdavą⁷⁹. Todėl turi būti ryškiai matoma kiekvieno politinio veiksmo ir pagrindinių teisių sąsaja – taip ir kiti suinteresuoti subjektai galės įvertinti, kaip šias teises supranta tokio veiksmo atlikėjai. Tai yra tikrasis pagrindimo kultūros privalumai – kultūros, kurioje tikimasi, jog kiekvienas galios įgyvendinimo atvejis bus pagrįstas ir kurioje valdžios galia remsis jos sprendimų įtikinamumu, o ne jos vadovavimo galios sukelta baime⁸⁰.

Tačiau ši graži dialogo idėja ne visada įgyvendinama. Parlamentinės institucijos dažnai būna linkusios pagrindinių teisių apsaugos veiklą priderinti prie iš anksto numanomų teisėjų spren-

⁷⁶ Žr. Nakalanga, A. N. Que sont les instances parlementaires des droits de l'homme et quelle en est la "raison d'être? Comment les commissions parlementaires des droits de l'homme fonctionnent-elles et quels en sont les pouvoirs? Quels rapports entretiennent-elles avec les autres commissions parlementaires et avec le pouvoir exécutif? Quel mandat pour être le plus efficace possible?. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instances parlementaires pour les droits de l'homme: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 37–41. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

⁷⁷ *Report of the Committee on Legal Affairs, Governance, Human Rights, Gender Matters and Child Affairs for the First Session of the Twelfth National Assembly Appointed on Thursday, 6th October, 2016*. Prieiga per internetą: https://www.parliament.gov.zm/sites/default/files/documents/committee_reports/REPORT%20OF%20THE%20COMM%20ON%20LAGHRGMCA%20FOR%20THE%201ST%20SESSION%20OF%20THE%2012TH%20NA%20-%20JUNE%202017.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

⁷⁸ Hunt, M.; Hooper, H. J.; Yowell, P. Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit. *AHRC Public Policy Series*, No. 5, April 2012. Prieiga per internetą: <https://www.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/parliaments-rule-law-and-human-rights-project/2012-project-report>. Žiūrėta 2022-03-10; Yowell P. The Impact of the Joint Committee on Human Rights on Legislative Deliberation. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 141–163, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-007>.

⁷⁹ Žr. Hunt, M. Introduction. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 25, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-001>; Lazarus, L.; Simonsen, N. Judicial Review and Parliamentary Debate: Enriching the Doctrine of Due Deference. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 385–403, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-019>.

⁸⁰ Mureinik, E. A Bridge to Where? Introducing the Interim Bill of Rights. *South African Journal on Human Rights*, 1994, Vol. 10, No. 1, p. 32, <https://doi.org/10.1080/02587203.1994.11827527>.

mų⁸¹. Stengiamasi išvengti galimos cenzūros, kurios kaina yra prarastas laikas teikiant pataisas arba stigmatizacija dėl konstitucijos ginamų vertybių nepaisymo⁸². Bene labiausiai teisėjų (Federalinio Konstitucinio teismo) nutarimus gerbia Vokietijos parlamentariai; jie kartais netgi kritikuojami pačių teisėjų už pernelyg didelį priklausomumą, kas prisideda prie pernelyg didelės teismų įtakos politikai⁸³. Antipatijos nekonstituciškumui esama ir Kanadoje: vyriausybė kartais išsižada tam tikrų savo parengtų dokumentų, jei bent kiek tikėtina, kad jie neatitiks Teisių ir laisvių chartijos⁸⁴. Tai sukelia savotišką „moralinę riziką“, skurdinančią požiūrių į atitinkamą svarstytiną dalyką įvairovę⁸⁵.

Apžvelgsime parlamentų, kurie, laimei ar nelaimi, išlieka politinėmis asamblėjomis, intervencijos galimybes. Nuvylė Australijos pavyzdys. Jungtiniame žmogaus teisių komitete vyrauja politinės daugumos atstovai, todėl jis neatlieka jokios veiksmingos vyriausybės veiksmų kontrolės. Tai netrukdo jam dažnai susitikinėti su lobistais, nevyriausybinėmis organizacijomis, profesinėmis sąjungomis ir kitomis už žmogaus teisių apsaugą atsakingomis institucijomis ir kritikuoti kartu su kai kuriais projektais teikiamas paraiškias dėl ne visiško atitikimo. Tačiau, net taip kritikuojami, kai kurie žmogaus teises pažeidžiantys tekstai būna patvirtinami⁸⁶. Neretai iškalingiausiais parlamento pareiškimais, susijusiais su pagrindinių teisių gynimu, pirmiausia siekiama kritikuoti nemalonus teismo nutartis. Tad Harperio vadovaujamos Kanados vyriausybės teisėkūros programos mažoritarine logika pirmiausia buvo siekiama įgyvendinti prieš susiklosčiusią Aukščiausiojo Teismo praktiką nukreiptą „kontrrevoliuciją“⁸⁷.

Janet L. Hiebert skeptiškai žiūri į besiformuojančio parlamentų ir teisėjų bendradarbiavimo modelio praktinio taikymo rezultatus⁸⁸. Ji mini laiko, išteklių, Kanados parlamentinių komitetų nepriklausomų ekspertų, kuriems būtų pavesta domėtis pagrindinėmis teisėmis, trūkumą. Visų pirma, ignoruoti teises nuolat verčia partinė disciplina⁸⁹. Po pokalbių su naujojo Tautų Sandraugos konstitucionalizmo praktikais ji suabejojo specialių parlamentinių komitetų priežastiniu poveikiu. Jos manymu, vyriausybės

⁸¹ Plg., žr. Bellamy, R. Political Constitutionalism and the Human Rights Act. *International Journal of Constitutional Law*, 2011, Vol. 9, No. 1, p. 86–111, <https://doi.org/10.1093/icon/mor024>.

⁸² Plačiau žr. *Constitutional Review and Legislation: An International Comparison* / Eds. Christine Landfried. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1988; Rubio Llorente, F. Divide et obtempera? Una reflexión desde España sobre el modelo europeo de convergencia de jurisdicciones en la protección de los Derechos. *Revista española de derecho constitucional*, 2003, No. 67, p. 57–58; Baker, Richard A. The United States Congress Responds to Judicial Review. The Twentieth Century Experience (from Pollock to Chadha, 1895–1983). In: *Constitutional Justice under Old Constitutions* / Eds. E. Smith. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1995, p. 78–79; Suetens, L. P. Judicial Review in Belgium. In: *Constitutional Justice under Old Constitutions* / Eds. E. Smith. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1995, p. 328, išnaša nr. 20.

⁸³ Žr. visų pirma: Limbach, J. The Effects of the Jurisdiction of the German Federal Constitutional Court. In: *European University Institute (EUI) Working Paper Law*, 1999, No. 99 / 5, p. 7–22. Taip pat žr. Landfried, C. *Bundesverfassungsgerichts und Gesetzgeber: Wirkung der Verfassungsrechtsprechung auf parlamentarische Willensbildung und soziale Realität*, 2nd edn. Baden-Baden: Nomos, 1996; Landfried, C. The Judicialization of Politics in Germany. *International Political Science Review*, 1994, Vol. 15, No. 2, p. 113–124; Blankenburg, E. Changes in Political Regimes and Continuity of the Rule of Law in Germany. In: *Courts, Law, and Politics in Comparative Perspective* / Eds. H. Jacob, E. Blankenburg, H. M. Kritzer, D. M. Provine, J. Sanders. New Haven, CT, USA and London: Yale University Press, 1996, p. 309, 311; Starck, C. La Cour constitutionnelle fédérale: Son rôle et ses effets. In: *Renouveau du droit constitutionnel: Mélanges en l'honneur de Louis Favoreu*. Paris: Dalloz, 2007, p. 462.

⁸⁴ Žr. Tushnet, M. Non-Judicial Review. *Harvard Journal on Legislation*, 2003, Vol. 40, p. 475, taip pat prieiga per internetą: <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1236&context=facpub>.

⁸⁵ Žr. Vermeule, A. *The Constitution of Risk*. New York, USA and Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2013, p. 160.

⁸⁶ Plačiau žr. Williams, G.; Burton, L. *Australia's Parliamentary Scrutiny Act: An Exclusive Parliamentary Model of Rights Protection*, p. 257–277.

⁸⁷ Išsamiau: Sanschagrin, D. *Les juges contre le parlement? La conscience politique de l'Ouest et la contre-révolution des droits au Canada*. Québec: Presses de l'Université Laval, 2015.

⁸⁸ Žr. Hiebert, J. L. Parliament and Rights. In: *Protecting Human Rights: Instruments and Institutions* / Eds. T. Campbell, J. Goldsworthy, A. Stone. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 231–246, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199264063.001.0001>; Hiebert, J. L. Interpreting a Bill of Rights: The Importance of Legislative Rights Review. *British Journal of Political Science*, 2005, Vol. 35, No. 2, p. 235–255, <https://doi.org/10.1017/S000712340500013X>; Hiebert, J. L. Parliamentary Engagement with the Charter: Rethinking the Idea of Legislative Rights Review. *Supreme Court Law Review*, 2012, Vol. 58, p. 87–107.

⁸⁹ Plačiau žr. Hiebert, J. L. New Constitutional Ideas: Can New Parliamentary Models Resist Judicial Dominance When Interpreting Rights?. *Texas Law Review*, 2004, Vol. 82, No. 7, p. 1963–1987; Hiebert, J. L. Parliamentary Engagement with the Charter: Rethinking the Idea of Legislative Rights Review, p. 87–107. Taip pat žr. *Cohesion and Discipline in Legislatures: Political Parties, Party Leadership, Parliamentary Committees and Governance* / Eds. Reuven Y. Hazan. London, UK and New York, USA: Routledge, 2006.

poveikį iš esmės daro teisminė kontrolė. Jungtinėje Karalystėje visos teisėkūros iniciatyvos vertinamos ministerijose. Tačiau nuomonės dėl galimo Europos žmogaus teisių konvencijos neatitikimo niekaip nepareigoja ministrų, jie nedvejodami skelbia, jog dokumentas konvenciją atitinka, arba atmeta pataisas nepaisydami didelio nustatyto neatitikimo ar netgi vėlesnių kritinių komiteto pastabų⁹⁰.

Sunku būtų vienareikšmiškai nuspręsti, koks institucinis modelis tinkamiausias: teisių apsauga kaip bendrinė viso parlamento funkcija ar kaip *ad hoc* institucinio darinio įpareigojimas. Nors sistemos (veikiančios Nyderlanduose⁹¹, Austrijoje, Ispanijoje, Estijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje, Prancūzijoje, Rusijoje), kurioje su pagrindinėmis teisėmis susiję klausimai yra bendra netiesioginė visų parlamento organų kompetencija, pranašumas yra tai, jog ji sudaro sąlygas įvairiems subjektams nuolat sistemingai domėtis šia tema, gali atsitikti taip, kad ji bus ignoruojama dėl išsklaidytų išteklių. Sistema, kurioje esama specialaus komiteto, jau savaime verčia suklusti. Tačiau be teisių apsaugos statuso, pliuralistinės sudėties ir atitinkamų kompetencijų, svarbu, kad toks modelis sudarytų sąlygas įgyti ekspertinės patirties, ji galėtų būti naudinga įvairių suinteresuotų subjektų poreikiams tenkinti⁹². Nesant tokių sąlygų, rizikuojama, jog pagrindinės teisės bus nustumtos į užribį.

Iš anglų kalbos vertė
Tomas Auškalnis

Literatūra ir šaltiniai

Abellán-García, González; Ángel, Manuel. *El Estatuto de los Parlamentarios y los derechos fundamentales*. Madrid: Tecnos, 1992.

Abreu Sacramento, José Pablo. El control parlamentario a través de las comisiones de investigación. *Cuestiones constitucionales. Revista mexicana de derecho constitucional*, 2008, No. 18, p. 3–38.
<http://dx.doi.org/10.22201/ijj.24484881e.2008.18.5826>

Almeida, Guilherme. Présentation d'études de cas (Brésil) sur l'application des normes internationales des droits de l'homme au niveau national. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instances parlementaires pour les droits de l'homme: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 69–72. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

Avril, Pierre; Gicquel, Jean-Eric; Gicquel, Jean. *Droit parlementaire*, 5e éd. Paris: LGDJ-Lextenso, 2014.

Background Paper on the Role of Parliaments in the Realisation and Protection of the Rule of Law and Human Rights, Including the Contribution of Parliaments to the Work of the Human Rights Council and its Universal Periodic Review. United Nations Human Rights Council, 2016. Prieiga per internetą: https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/field/field_document/background_paper_for_unhrc_panel_discussion.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.

Baker, Richard A. The United States Congress Responds to Judicial Review. The Twentieth Century Experience (from Pollock to Chadha, 1895–1983). In: *Constitutional Justice under Old Constitutions* / Eds. E. Smith. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1995, p. 51–80.

Barak, Aharon. *The Judge in a Democracy*. Princeton, NJ, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2006.

⁹⁰ Detaliau žr. Hiebert, J. L. Legislative Rights Review: Addressing the Gap between the Ideals and Constraints. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 48–55, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-003>.

⁹¹ Kuijer, M. Guaranteeing International Human Rights Standards in the Netherlands: The Parliamentary Dimension. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit*, p. 295–305, <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-014>.

⁹² Išsamiau žr. Webb, P.; Roberts, K. Effective Parliamentary Oversight of Human Rights. In: *The International Human Rights Judiciary and National Parliaments: Europe and Beyond* / Eds. Matthew Saul, Andreas Follesdal, Geir Ulfstein. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 32–58, <https://doi.org/10.1017/9781316874820.003>; Chang, B.; Ramshaw, G. *Strengthening Parliamentary Capacity for the Protection and Realisation of Human Rights; Le rôle des parlements dans la mise en œuvre des normes de la CEDH: vue d'ensemble des structures et des mécanismes existants*. Conseil de l'Europe, Assemblée parlementaire, PPSD (2014) 22 rev., 8th September 2015.

- Barbé, Vanessa. *Le rôle du Parlement dans la protection des droits fondamentaux: Etude comparative Allemagne, France, Royaume-Uni*. Paris: LGDJ, 2009.
- Bellamy, Richard. Political Constitutionalism and the Human Rights Act. *International Journal of Constitutional Law*, 2011, Vol. 9, No. 1, p. 86–111. <https://doi.org/10.1093/icon/mor024>
- Bellamy, Richard. *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Blankenburg, Erhard. Changes in Political Regimes and Continuity of the Rule of Law in Germany. In: *Courts, Law, and Politics in Comparative Perspective* / Eds. H. Jacob, E. Blankenburg, H. M. Kritzer, D. M. Provine, J. Sanders. New Haven, CT, USA and London: Yale University Press, 1996, p. 249–314.
- Carpio Marcos, Edgar; Eto Cruz, Gerardo. *El control de las omisiones inconstitucionales e ilegales en el derecho comparado*. México: Santiago de Querétaro, Fundap, 2004.
- Chang, Brian. *Global Developments in the Role of Parliaments in the Protection and Promotion of Human Rights and the Rule of Law: An Emerging Consensus*. Swindon: Arts and Humanities Research Council, 2019. Prieiga per internetą: https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/brian_chang_-_an_emerging_consensus.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Chang, Brian; Ramshaw, Graeme. *Strengthening Parliamentary Capacity for the Protection and Realisation of Human Rights*. London: Westminster Foundation for Democracy, 2016. Prieiga per internetą: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Strengthening%20parliamentary%20capacity%20for%20the%20protection%20and%20realisation%20of%20human%20rights.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Chemerinski, Erwin. *The Case Against the Supreme Court*. New York: Viking Books, 2014.
- Christiano, Thomas. *The Rule of the Many: Fundamental Issues in Democratic Theory*. Boulder, CO: Westview Press, 1996.
- Christiano, Thomas. The Authority of Democracy. *Journal of Political Philosophy*, 2004, Vol. 12, No. 3, p. 266–290. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2004.00200.x>
- Cohesion and Discipline in Legislatures: Political Parties, Party Leadership, Parliamentary Committees and Governance* / Eds. Reuven Y. Hazan. London, UK and New York, USA: Routledge, 2006.
- Congress and the Constitution* / Eds. Neal Devins, Keith Whittington. Durham, NC and London, UK: Duke University Press, 2005.
- Constitutional Review and Legislation: An International Comparison* / Eds. Christine Landfried. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1988.
- Dahl, Robert A. Decision-Making in a Democracy: The Supreme Court as a National Policy-Maker. *Journal of Public Law*, 1957, Vol. 6, No. 2, p. 279–295.
- Daly, Tom G. *The Alchemists: Questioning Our Faith in Courts as Democracy-builders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Décisions sur les cas de violation des droits de l'homme*. Union interparlementaire. Prieiga per internetą: <http://www.ipu.org/iss-f/hr-cases.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Declaration of the High-Level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels, 24 September 2012*. United Nations, General Assembly, 2012. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/ruleoflaw/high-level-meeting-on-the-rule-of-law-2012/>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Díaz Revorio, Francisco J. El control de constitucionalidad de las omisiones legislativas relativas en el derecho comparado europeo. *Revista española de derecho constitucional*, 2001, No. 61, p. 81–130. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/24884176>
- Dicey, Albert V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 8th ed. Indianapolis, IN: Liberty Fund, [1915] 1982. Taip pat prieiga per internetą: https://files.libertyfund.org/files/1714/0125_Bk.pdf
- Donald, Alice; Leach, Philip. The Role of Parliaments Following Judgments of the European Court of Human Rights. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. Murray Hunt, Paul Yowell, Hayley Hooper. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 59–92.

- Donald, Alice; Leach, Philip. *Parliaments and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2016. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198734246.001.0001>
- Drzemczewski, Andrew; Lowis, Julia. The Work of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. Murray Hunt, Paul Yowell, Hayley Hooper. Oxford, UK and Portland, Or, USA: Hart Publishing, 2015, p. 309–327.
- Dworkin, Ronald. Constitutionalism and Democracy. *European Journal of Philosophy*, 1995, Vol. 3, No. 1, p. 2–11. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0378.1995.tb00035.x>
- Dworkin, Ronald. *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.
- Evans, Carolyn; Evans, Simon. Legislative Scrutiny Committees and Parliamentary Conceptions of Human Rights. *Public Law*, 2006, p. 785–806.
- Fantazzin, Orlando. Présentation d'études de cas (Brésil) sur l'application des normes internationales des droits de l'homme au niveau national. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instances parlementaires pour les droits de l'homme: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 73–75. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Feldman, David. Parliamentary Scrutiny of Legislation and Human Rights. *Public Law*, 2002, p. 323–348.
- Feldman, David. Can and Should Parliament Protect Human Rights?. *European Public Law*, 2004, Vol. 10, No. 4, p. 635–651.
- Feldman, David. Can and Should Parliament Protect Human Rights?. *European Public Law*, 2004, Vol. 10, No. 4, p. 635–651.
- Feldman, David. The Impact of Human Rights on the Legislative Process. *Statute Law Review*, 2004, Vol. 25, No. 2, p. 91–115.
- Feldman, David. Injecting Law into Politics and Politics into Law: Legislative and Judicial Perspectives on Constitutional Human Rights. *Common Law World Review*, 2005, Vol. 35, No. 2, p. 103–127.
- Fernández Rodríguez, José Julio. *La inconstitucionalidad por omisión: Teoría general. Derecho comparado: Derecho español*. Madrid: Civitas, 1998.
- Freire, Nicolás C. *Las comisiones parlamentarias de investigación en los ordenamientos latinoamericanos*. Santiago de Chile: Ril editores, 2017.
- Friedman, Barry. *The Will of the People: How Public Opinion Has Influenced the Supreme Court and Shaped the Meaning of the Constitution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009.
- García Mahamut, Rosario. *Las comisiones parlamentarias de investigación en el derecho constitucional español*. Madrid: McGraw-Hill, 1996.
- Gardbaum, Stephen. The New Commonwealth Model of Constitutionalism. *The American Journal of Comparative Law*, 2001, Vol. 49, No. 4, p. 707–760. <https://doi.org/10.2307/841055>
- Gardbaum, Stephen. *The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice*. Cambridge, UK and New York, USA: Cambridge University Press, 2013. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920806>
- Gesetz zur Einführung des Rechts auf Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts vom 20.07.2017*, Bundesgesetzblatt, Teil I, 2017, Nr. 52, 28.07.2017, p. 2787. Prieiga per internetą: <http://dipbt.bundestag.de/extrakt/ba/WP18/672/67236.html>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Gil y Gil, Luis. Las comisiones parlamentarias de investigación. *Proyecto social: Revista de relaciones laborales*, 2000, No. 8, p. 147–162.
- Gil Rendón, Raymundo. *El ombudsman en el derecho constitucional comparado*. México: McGraw-Hill, 2002.
- Grangé, Jean; Mastias, Jean. *Les secondes chambres du parlement en Europe occidentale*. Paris: Economica, 1987.
- Guastini, R. Legge (riserva di). In: *Digesto delle discipline pubblicistiche*, 4ª ed. Torin: UTET, Vol. 9, 1994, p. 163–173.
- Hardy, Jacques. *Le Sénat et les libertés publiques (1958–1981)*, Ph. D. Thesis: Science politique. Université Rennes I, 1985.

- Hiebert, Janet L. Parliament and Rights. In: *Protecting Human Rights: Instruments and Institutions* / Eds. Tom Campbell, Jeffrey Goldsworthy, Adrienne Stone. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 231–246. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199264063.001.0001>
- Hiebert, Janet L. Legislative Rights Review: Addressing the Gap between the Ideals and Constraints. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 39–58. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-003>
- Hiebert, Janet L. New Constitutional Ideas: Can New Parliamentary Models Resist Judicial Dominance When Interpreting Rights?. *Texas Law Review*, 2004, Vol. 82, No. 7, p. 1963–1987.
- Hiebert, Janet L. Interpreting a Bill of Rights: The Importance of Legislative Rights Review. *British Journal of Political Science*, 2005, Vol. 35, No. 2, p. 235–255. <https://doi.org/10.1017/S000712340500013X>
- Hiebert, Janet L. Parliamentary Engagement with the Charter: Rethinking the Idea of Legislative Rights Review. *Supreme Court Law Review*, 2012, Vol. 58, p. 87–107. Taip pat prieiga per internetą: <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1249&context=sclr>
- Human Rights and Parliaments: Handbook for Members and Staff*. The Westminster Consortium for Parliaments and Democracy, International Bar Association, 2011. Prieiga per internetą: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Human%20Rights%20and%20Parliaments.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Hunt, Murray. The Impact of the Human Rights Act on the Legislature: A Diminution of Democracy or a New Voice for Parliament. *European Human Rights Law Review*, 2010, Vol. 6, p. 601–608.
- Hunt, Murray. Introduction. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 1–25. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-001>
- Hunt, Murray; Hooper, Hayley J.; Yowell, Paul. Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit. *AHRC Public Policy Series*, No. 5, April 2012. Prieiga per internetą: <https://www.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/parliaments-rule-law-and-human-rights-project/2012-project-report>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Jüttner, Egon. Instances parlementaires des droits de l'homme et institutions nationales des droits de l'homme: travailler ensemble pour promouvoir et protéger les droits de l'homme. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instances parlementaires pour les droits de l'homme: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 83–85. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Kavanagh, Aileen. The Joint Committee on Human Rights: A Hybrid Breed of Constitutional Watchdog. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 115–140. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-006>
- Khan, Zafarullah. *Consistent Parliamentary Cord: Fundamental Rights of the Citizens of Pakistan*. Islamabad: Senate of Pakistan, 2016.
- Klarman, Michael J. *From Jim Crow to Civil Rights: The Supreme Court and the Struggle for Racial Equality*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Kucsko-Stadlmayer, Gabriele. *European Ombudsman-institutions: A Comparative Legal Analysis Regarding the Multifaceted Realisation of an Idea*. Wien, Austria and New York, USA: Springer, 2008.
- Kuijer, Martin. Guaranteeing International Human Rights Standards in the Netherlands: The Parliamentary Dimension. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 295–305. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-014>
- Kunnath, George; Patrick, Angela. The Work of the Westminster Foundation for Democracy. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 339–360. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-017>
- Kyritsis, Dimitrios. *Shared Authority: Courts and Legislatures in Legal Theory*. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015. <https://doi.org/10.5040/9781474201186>

- Landfried, Christine. *Bundesverfassungsgerichts und Gesetzgeber: Wirkung der Verfassungsrechtsprechung auf parlamentarische Willensbildung und soziale Realität*, 2nd edn. Baden-Baden: Nomos, 1996.
- Landfried, Christine. The Judicialization of Politics in Germany. *International Political Science Review*, 1994, Vol. 15, No. 2, p. 113–124. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/1601559>
- Law, David S. Constitutions. In: *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* / Eds. P. Cane, H. Kritzer. New York, USA and Oxford, UK: Oxford University Press, 2010, p. 375–398. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199542475.013.0017>
- Lazarus, Edward. *Closed Chambers: The First Eyewitness Account of the Epic Struggles Inside the Supreme Court*. New York: Times Books, 1998.
- Lazarus, Liora; Simonsen, Natasha. Judicial Review and Parliamentary Debate: Enriching the Doctrine of Due Deference. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 385–403. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-019>
- Le rôle des parlements dans la mise en œuvre des normes de la CEDH: vue d'ensemble des structures et des mécanismes existants*. Conseil de l'Europe, Assemblée parlementaire, PPSD (2014) 22 rev., 8th September 2015. Prieiga per internetą: <http://website-pace.net/documents/10643/695436/20142110-PPSDNotefondstandard-sCEDH-FR.pdf/b9269fd5-1d1e-43bd-9722-146f28e0b3c9>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Levinson, Sanford. Constitutional Engagement “Outside the Courts” (and “Inside the Legislature”): Reflections on Professional Expertise and the Ability to Engage in Constitutional Interpretation. In: *The Least Examined Branch: Legislatures in the Modern State* / Eds. R. W. Bauman, T. Kahana. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 378–384. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511511035.019>
- Limbach, Jutta. The Effects of the Jurisdiction of the German Federal Constitutional Court. In: *European University Institute (EUI) Working Paper Law*, 1999, No. 99 / 5, p. 7–22. Taip pat prieiga per internetą: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/150>. Žiūrėta 2022-03-10.
- L'opposition parlementaire* / dir. Olivier Rozenberg, Eric Thiers. Paris: la Documentation française, 2013.
- Mezzetti, Luca. *Giustizia costituzionale e opposizione parlamentare: Modelli europei a confronto*. Rimini: Maggioli, 1992.
- Mill, John Stuart. *On Liberty*. Kitchener: Batoche Books, [1860] 2001. Taip pat prieiga per internetą: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Montilla Martos, José. *Minoría política y Tribunal constitucional*. Madrid: Trotta, 2002.
- Mora-Donatto, Cecilia. *Treinta años de investigaciones parlamentarias en México (1977–2007). ¿Qué investigaron los diputados federales?*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 2013. Taip pat prieiga per internetą: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3607/13.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Mora-Donatto, Cecilia J. *Las comisiones parlamentarias de investigación como órganos de control político*. México: Cámara de diputados, LVII Legislatura, UNAM, 1998. Taip pat prieiga per internetą: <http://ru.juridicas.unam.mx:80/xmlui/handle/123456789/9867>
- Mureinik, Etienne. A Bridge to Where? Introducing the Interim Bill of Rights. *South African Journal on Human Rights*, 1994, Vol. 10, No. 1, p. 31–48. <https://doi.org/10.1080/02587203.1994.11827527>
- Nakalanga, Amos N. Que sont les instances parlementaires des droits de l'homme et quelle en est la “raison d'être”? Comment les commissions parlementaires des droits de l'homme fonctionnent-elles et quels en sont les pouvoirs? Quels rapports entretiennent-elles avec les autres commissions parlementaires et avec le pouvoir exécutif? Quel mandat pour être le plus efficace possible?. In: *Séminaire à l'intention des présidents et membres des instaces parlentaires pour les droits de l'home: Union interparlementaire, Programme des Nations unies pour le développement: Rapports et documents No. 48*. Genève, 15–17 Mars 2004, p. 37–41. Prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/hr04_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- National Parliaments: Guarantors of Human Rights in Europe, Resolution 1823 (2011), 23rd June 2011, Council of Europe*. Parliamentary Assembly, 2011. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XM-L2HTML-EN.asp?fileid=18011&lang=en>. Žiūrėta 2022-03-10.

- Page, Scott E. *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools, and Societies*. Princeton, N. J, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2007.
- Parlement et démocratie au Vingt-et-unième siècle: Guide des bonnes pratiques*. Genève: Union interparlementaire, 2006. Prieiga per internetą: http://www.ipu.org/PDF/publications/democracy_fr.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Parlementair recht en grondrechten: Le droit parlementaire et les droits fondamentaux* / dir. André Rezsöházy, Marc Van der Hulst. Brugge: Die Keure-La Chartre, 2010.
- Peces-Barba Martínez, Gregorio. *Théorie générale des droits fondamentaux*, trad. fr. I. A. Pelé. Paris: LGDJ, 2004.
- Pegoraro, Lucio. *Giustizia costituzionale comparata: Dai modelli ai sistemi*. Torino: Giappichelli, 2015.
- Pegram, Thomas. Diffusion Across Political Systems: The Global Spread of National Human Rights Institutions. *Human Rights Quarterly*, 2010, Vol. 32, No. 3, p. 729–760. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/40784060>
- Pfersmann, Otto. Esquisse d'une théorie des droits fondamentaux en tant qu'objets juridiques. In: *Droit des libertés fondamentales*, 7e éd. / dir. L. Favoreu. Paris: Dalloz, 2015, p. 63–114.
- Puşcă, Benone; Puşcă, Andy. Le mandat parlementaire en Roumanie. *Acta universitatis danubius. Juridica*, 2007, Vol. 3, No. 1, p. 11–21. Taip pat prieiga per internetą: <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/juridica/article/view/161/152>
- Report of the Committee on Legal Affairs, Governance, Human Rights, Gender Matters and Child Affairs for the First Session of the Twelfth National Assembly Appointed on Thursday, 6th October, 2016*. Prieiga per internetą: https://www.parliament.gov.zm/sites/default/files/documents/committee_reports/REPORT%20OF%20THE%20COMM%20ON%20LAGHRGMCA%20FOR%20THE%201ST%20SESSION%20OF%20THE%2012TH%20NA%20-%20JUNE%202017.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Résolution instituant la procédure d'examen et de traitement de communications relatives à des violations des droits de l'homme dont sont victimes les parlementaires*. Conseil interparlementaire, Mexico, April 1976.
- Rosenberg, Gerald N. *The Hollow Hope: Can Courts Bring About Social Change? Second Edition*. Chicago, IL, USA and London, UK: The University of Chicago Press, 2008.
- Rubio Llorente, Francisco. Divide et obtempera? Una reflexión desde España sobre el modelo europeo de convergencia de jurisdicciones en la protección de los Derechos. *Revista española de derecho constitucional*, 2003, No. 67, p. 49–67. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/24884399>
- Question n°1120 de madame la députée Fatma Pehlivan du 17 juillet 2017 (N.) au vice-premier ministre et ministre des Affaires étrangères et européennes, chargé de Beliris et des Institutions culturelles fédérales. In: *Chambre des représentants de Belgique, Questions et réponses écrites*, 4th September 2017, p. 258. Prieiga per internetą: <https://www.lachambre.be/QRVA/pdf/54/54K0129.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Sanschagrin, David. *Les juges contre le parlement? La conscience politique de l'Ouest et la contre-révolution des droits au Canada*. Québec: Presses de l'Université Laval, 2015.
- Schnapper, Dominique. *Une sociologue au Conseil constitutionnel*. Paris: Gallimard, 2010.
- Schwarz, Ingeborg. The Work of the Inter-Parliamentary Union. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 329–338. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-016>
- Serban, Ruxandra. Questioning Prime Ministers: A Survey of Procedures in 32 Parliamentary Democracies. *The Constitution Unit Blog*, January 4, 2018. Prieiga per internetą: <https://constitution-unit.com/2018/01/04/questioning-prime-ministers-a-survey-of-procedures-in-32-parliamentary-democracies/>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Sistemi e modelli di giustizia costituzionale* / a cura di Luca Mezzetti. Padova: Cedam, 2009.
- Sistemi e modelli di giustizia costituzionale*, t. II / a cura di Luca Mezzetti. Padova: Cedam, 2012.
- Starck, C. La Cour constitutionnelle fédérale: Son rôle et ses effets. In: *Renouveau du droit constitutionnel: Mélanges en l'honneur de Louis Favoreu*. Paris: Dalloz, 2007, p. 455–471.
- Strengthening Parliament as a Guardian of Human Rights: The Role of Parliamentary Human Rights Bodies*. Seminar for Chairpersons and Members of Parliamentary Human Rights Bodies: Inter-Parliamentary Union,

- United Nations Development Programme: Organised by the Inter-Parliamentary Union and UNDP with the support of OHCHR. Geneva (Palais Wilson), 15th-17th March 2004. Prieiga per internetą: <http://archive.ipu.org/splz-e/hr04.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Suetens, L. P. Judicial Review in Belgium. In: *Constitutional Justice under Old Constitutions* / Eds. E. Smith. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1995, p. 319–329.
- Symposium interparlementaire, le parlement: Gardien des droits de l'homme, Budapest, 19th-22nd May 1993, Synthèse des débats*. Union interparlementaire, 1993. Prieiga per internetą: <http://www.ipu.org/splz-f/budapest.htm>. Žiūrėta 2022-03-10.
- The Supreme Court in Conference, 1940–1985: The Private Discussions Behind Nearly 300 Supreme Court Decisions* / Eds. Del Dickson. Oxford, UK and New York, USA: Oxford University Press, 2001.
- Torres Muro, Ignacio. Los derechos de los parlamentarios. *Revista de derecho político*, 1998, No. 44, p. 257–281. <https://doi.org/10.5944/rdp.44.1998.8728>
- Tushnet, Mark. Non-Judicial Review. *Harvard Journal on Legislation*, 2003, Vol. 40, p. 453–492. Taip pat prieiga per internetą: <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1236&context=facpub>
- Tushnet, Mark. *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights in Comparative Constitutional Law*. Princeton, NJ, USA and Oxford, UK: Princeton University Press, 2008.
- Tusseau, Guillaume. Enfrentar el panjudicialismo epistémico: la escotomización de formas políticas de control de constitucionalidad. *Parlamento y constitución. Anuario*, 2017, No. 18, p. 9–53.
- Tusseau, Guillaume. *Parlement et droits fondamentaux*. In: *Traité d'études parlementaires* / dir. O. Rozenberg, E. Thiers. Bruxelles: Bruylant, 2018, p. 219–272.
- Van der Hulst, Marc. *Le mandat parlementaire: Etude comparative mondiale*. Genève: Union interparlementaire, 2000. Taip pat prieiga per internetą: http://archive.ipu.org/pdf/publications/mandate_f.pdf. Žiūrėta 2022-03-10.
- Vermeule, Adrian. *Law and the Limits of Reason*. Oxford: Oxford University Press, 2009. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195383768.001.0001>
- Vermeule, Adrian. *The Constitution of Risk*. New York, USA and Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2013.
- Waldron, Jeremy. A Right-Based Critique of Constitutional Rights. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1993, Vol. 13, No. 1, p. 18–51. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/764646>
- Webb, Philippa; Roberts, Kirsten. Effective Parliamentary Oversight of Human Rights. In: *The International Human Rights Judiciary and National Parliaments: Europe and Beyond* / Eds. Matthew Saul, Andreas Follesdal, Geir Ulfstein. Cambridge: Cambridge University Press, p. 32–58. <https://doi.org/10.1017/9781316874820.003>
- Williams, George. The Federal Parliament and the Protection of Human Rights. *Department of the Parliamentary Library, Information and Research Services*, Research Paper No. 20, 1998–1999. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1998-99/99rp20.pdf>. Žiūrėta 2022-03-10.
- Williams, George; Burton, Lisa. Australia's Parliamentary Scrutiny Act: An Exclusive Parliamentary Model of Rights Protection. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 257–277. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-012>
- Woodward, Bob; Armstrong, Scott. *The Brethren: Inside the Supreme Court*. New York, USA and London, UK, Toronto, Canada, Sydney, Australia: Simon & Schuster Paperbacks, 2005.
- Yowell Paul. The Impact of the Joint Committee on Human Rights on Legislative Deliberation. In: *Parliaments and Human Rights: Redressing the Democratic Deficit* / Eds. M. Hunt, H. J. Hooper, P. Yowell. Oxford, UK and Portland, OR, USA: Hart Publishing, 2015, p. 141–163. <https://doi.org/10.5040/9781474201704.ch-007>